

T.C
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

TÜRK SİYASAL HAYATINDA MİLLİ GÖRÜŞ PARTİLERİ VE BÖLÜNME KONGRELERİ

Ahmet ŞANVER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Gürbüz ÖZDEMİR

ÇANKIRI – 2023

T.C
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

TÜRK SİYASAL HAYATINDA MİLLİ GÖRÜŞ PARTİLERİ VE BÖLÜNME KONGRELERİ

Ahmet ŞANVER
0000-0003-4203-3118

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Gürbüz ÖZDEMİR

ÇANKIRI – 2023

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER i

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ iii

ÖNSÖZ v

ÖZET vi

ABSTRACT vii

KISALTMALAR viii

TABLOLAR ix

1. GİRİŞ 1

2. GENEL OLARAK SİYASİ PARTİLER 4

3. TÜRKİYE SİYASİ HAYATINDA SİYASİ PARTİLER VE PARTİLEŞME SÜREÇLERİ 8

3.1. Tek Partili Dönem 8

3.2. Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş 9

3.3 Türkiye'de Değişen Siyasi Düşünce Ve İslami Kesimin Oluşması 11

4. MİLLİ GÖRÜŞ HAREKETİ 13

4.1. Milli Görüş Hareketi'nin Doğuşu 13

4.2. Millî Görüş Hareketinin Siyasi Ve Sosyal Düşüncesi 15

4.2.1. Önce Ahlak Ve Maneviyat 16

4.2.2. Maddi ve Manevi Kalkınma 16

4.2.3. Hak – Batıl Mücadelesi Söylemi 17

4.2.4. Adil Düzen 19

4.2.5. İslam Birliği İdeali 21
5. MİLLİ GÖRÜŞ PARTİLERİ VE BÖLÜNME KONGRELERİ 23
5.1. Milli Nizam Partisi 23
5.2. Milli Selamet Partisi 4. Büyük Kongresi (15 Ekim 1978) 24
5.3. Refah Partisi 27
5.4. Fazilet Partisi 1. Büyük Kongresi (14 Mayıs 2000) 28
5.5. Saadet Partisi 4. Olağan Kongresi (11 Temmuz 2010) 35
5.6. Saadet Partisi 5. Büyük Kongresi - (4 Mayıs 2014) 43
6. SONUÇ 49
KAYNAKÇA 54
ÖZGEÇMİŞ 61

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *[Türk Siyasal Hayatında Milli Görüş Partileri ve Bölünme Kongreleri]* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

08/05/2023

İmza

Ahmet ŞANVER

TEZ KABUL VE ONAY

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ahmet Şanver tarafından hazırlanan *Türk Siyasal Hayatında Milli Görüş Partileri ve Bölünme Kongreleri* başlıklı bu çalışma, 08/05/2023 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi Ana Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Danışman	: Prof. Dr. Gürbüz ÖZDEMİR	İmza: ……..
Üye	: Prof. Dr. Ertan BEŞE	İmza: ……..
Üye	: Doç. Dr. Bekir GÜNDOĞMUŞ	İmza: ……..

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ...../..../ 2023 tarih ve ..... sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Coşkun POLAT

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Bu tezin hazırlanma sürecinde bana yol gösteren ve yardımcı olan başta danışman hocam Prof. Dr. Gürbüz Özdemir olmak üzere, hayatta ilme olan ilgisi ve yol göstericiliğiyle bu çalışmama öncü olan kıymetli babam Adem Şanver'e, çalışmamda motivasyonuma ivme katan Dr. Yusuf Yalanız ve Mücahit Feyzullah Ayrancı'ya, imkanlarından ve arşivlerinden faydalandığım Ekonomik Sosyal Araştırmalar Merkezi (ESAM), Anadolu Gençlik Derneği, Milli Gençlik Vakfı ve MGV Yayınları'na, her daim fedakarlık göstererek desteğini esirgemeyen sevgili eşime ve kıymetli jüri üyesi hocalarıma teşekkür ederim.

08/05//2023

Ahmet ŞANVER

ÖZET

Tezin Başlığı : Türk Siyasal Hayatında Millî Görüş Partileri ve Bölünme Kongreleri
Tezin Yazarı : Ahmet ŞANVER
Danışman : Prof. Dr. Gürbüz ÖZDEMİR
Anabilim Dalı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Tezin Türü : Yüksek Lisans Tezi
Kabul Tarihi : 08/05/2023

Türk siyasetinde 1960'lı yıllar sağ ve sol ayrımının belirginleşmeye başladığı ve güçlü bir tabanın oluştuğu dönemdir. Bu dönemde özellikle sağcı olarak adlandırılan kesimlerin içinde sıkışan mütedeyyin kesimin, kendi fikirlerini benimseyen ve bu minvalde siyaset yapan oluşumlara ihtiyaç duyduğu bir zemin de oluşmuştur. Türk siyasi hayatında etkili bir hareket olan Millî Görüş Hareketinin yaşadığı ayrılıkların tespiti, yaşanılan ayrılıkların altında yatan nedenlerin belirlenmesi ve ayrılığa giden süreçlerin incelenerek Türk siyasi hayatına olumlu ve olumsuz yansıyan etkileri araştırılmıştır. Hareket kurulduğu 1969 yılından itibaren birçok siyasi badireler atlatmış, parti kapatmaları ve yasaklamalara maruz kalmıştır. Hareket siyasi hayatı boyunca dört kongre sonrası ayrışma yaşayarak bölünmüştür. Farklı anlayış ve fikirlerin oluşması sonucu ayrılıklar ve bölünmeler yaşayan hareket, tüm olanlara rağmen siyasi hayatını devam ettirmiştir. Hareketin bölünme yaşanan dört kongresinin nitel araştırma yöntemi kullanılarak incelendiği bu çalışma, literatürde yer alan belli ayrılıkların incelendiği araştırmalardan ziyade, hareketin kuruluşundan itibaren günümüze kadar yaşadığı tüm ayrılıkları ele almış, hareketin kurucu liderinin vefatından sonra yaşanan ayrılıkları da inceleyerek literatüre katkı sunulması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Millî Görüş, Necmettin Erbakan, Adil Düzen, Parti Kongreleri, Bölünmeler.

ABSTRACT

Thesis Title : Türk Siyasal Hayatında Millî Görüş Partileri ve Bölünme Kongreleri
Author : Ahmet ŞANVER
Supervisor : Prof. Dr. Gürbüz ÖZDEMİR
Department : Political Science and Public Administration
Thesis Type : Master's Thesis
Date : 08/05/2023

The 1960s in Turkish politics is the period when the distinction between right and left began to become clear and a strong base was formed. During this period, there was also a ground that the religious section, especially those who are stuck in the so-called right-wing sections, needed formations that adopted their own ideas and engaged in politics in this respect. The determination of the differences experienced by the Milli Gorus Movement, which is an influential movement in Turkish political life, the determination of the underlying causes of the differences experienced and the processes leading to the separation have been examined and the positive and negative effects on Turkish political life have been investigated. The movement has survived many political troubles since its establishment in 1969, and has been subjected to party closures and bans. The movement has been divided during its political life, experiencing four post-congress divisions. The movement, which has experienced divisions and divisions as a result of the formation of different understandings and ideas, has continued its political life despite all that has happened. This study, in which the four congresses of the movement that were divided were examined using the qualitative research method, addressed all the divisions that the movement has experienced since its foundation to the present day, rather than research that examines certain divisions in the literature, and aimed to contribute to the literature by examining the divisions experienced after the death of the founding leader of the movement.

Keywords: Milli Gorus, Necmettin Erbakan, Just Order, Party Congresses, Divisions.

KISALTMALAR

AK Parti	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
CHF	Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DGM	Devlet Güvenlik Mahkemesi
DP	Demokrat Parti
DSP	Demokratik Sol Parti
DYP	Doğru Yol Partisi
ESAM	Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi
FP	Fazilet Partisi
Has Parti	Halkın Sesi Partisi
MGV	Milli Gençlik Vakfı
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MİLKO	Millî Görüşçü Kuruluşlar
MNP	Milli Nizam Partisi
MSP	Milli Selamet Partisi
RP	Refah Partisi
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
SP	Saadet Partisi
SPK	Siyasi Partiler Kanunu
T.B.M.M.	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCF	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TEKDER	Teknik Elemanlar Derneği

TABLOLAR

Tablo 5. 1 : 1994 yılı milletvekili seçim sonuçları..... 30

1. GİRİŞ

Millî Görüş Hareketi Türk Siyasi tarihinin en karmaşık dönemlerinden birinin yaşandığı 1960 darbesi sonrası oluşan atmosferde "Adil Düzen" mottosuyla "Yaşanılabilir Bir Türkiye", "Yeniden Büyük Türkiye" ve "Yeni Bir Dünya" kurma söylemleriyle ortaya çıkmış bir harekettir. Hareketin adında yer alan "millî" ve "görüş" ifadelerinin İslami bir literatüre dayanan bir kavram olduğu belirtilmiştir. Millî ifadesi Müslümanların kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'de yer alan "Millet-i İbrahim" ifadesinden geldiği ifade edilmektedir. Diğer bir deyişle Hz. İbrahim'in dini manasında kullanılan "millî"lik kavramı, her hangi bir ırka ait olmayan, dini olarak genelleştirilmiş bir ifadedir. Bu kavram olan ya da vuku bulacak olan hâdiseler manasında kullanılan "görüş" ifadesiyle birlikte kullanılarak dini / İslami görüş manasına büründürülmüştür. Necmettin Erbakan'ın ifadesiyle Milli Görüş;

> *"Milletimizin dünya görüşünü ve değer ölçülerini temsil etmektedir. Bu görüş milletimizi millet yapan, bu toprakları kendisine yurt edinmesini sağlayan kendi görüşüdür ve düşüncesidir. Bu sebepledir ki; Millî Görüş milletimizi temsil etmekte ve milletimizin kendi düşünce ve görüşüdür".(Erbakan, 2010, s.45)*

Bağımsızlar hareketi ile başlayan Milli Görüş Hareketi Türk siyasi hayatına İslam'a vurgu yapan yeni bir siyasi söylem getirmiştir. İslam'ı referans alan hareketin birinci ilkesi "Ahlâk ve Maneviyat" olarak manevi oluşumu önceliği gibi, ikinci ilkesi olan "Ağır Sanayi" ilkesiyle de üretimi esas alan bir ekonomik büyümeyi hedeflemiştir. Ahlak ve maneviyat ilkesi, batı medeniyetinin dayattığı ve bu topraklara ait olmadığı ifade edilen değerlere karşı, tarihe ve geleneğe dayanan şahsiyetli bir duruşu temsil etmektedir. Ağır sanayi ise, yine batının ekonomik

gelişmişliği ve sanayileşmesi karşısında kompleksli tutumdan sıyrılarak, Millî ekonominin temelleri üzerinde yükselmeyi hedeflemektedir.

Kısacası; Milli Görüş Hareketinin kurucusu ve lideri olan Necmettin Erbakan hareketin ana gayesini ve siyaset etme amacını, ahlak ve maneviyat temelinde "Tüm insanlığın saadetini temin etmek" olarak ifade etmiştir. Bu gayenin aynı zamanda nihai hedef olan "Yeni Bir Dünya" nın kurulmasıyla mümkün olacağı ortaya konulmuştur. Bu bağlamda Necmettin Erbakan'ın İslam ülkelerini bir araya getirerek kurduğu D-8 oluşumu bu nihai hedefin oluşmasında atılan önemli somut bir adım olmuştur.

Milli Görüş Hareketi, gerek sistemle ve gerekse kendi içerisinde yaşadığı bir takım sorunlar sebebiyle birçok bölünme süreci yaşamıştır. Her seferinde bir kongre sürecinde kendisini gösteren bölünmeler, kongre sonrasında hareketten ayrılanların yeni parti kurmasıyla sonuçlanmıştır. Örneğin Hareketin ilk partisi olan Milli Selamet Partisi'nin 4. Büyük kongresinde Korkut Özal'ın hareket içerisinde başlattığı ayrışma, 1980 darbesi sonrası kardeşi Turgut Özal başkanlığında Anavatan Partisi'nin kurulmasıyla neticelenmiştir. Daha sonra hareketin dördüncü siyasi partisi Fazilet Partisi'nin 1.Olağan Kongresinde, kapatılan Refah Partisi'nin son dönemlerinden itibaren gelişen yenilikçiler ayrışması sonucu AK Parti kurulmuştur. Hareketin son partisi Saadet Partisi'nde ise; 1. Olağanüstü Kongre sonrası Numan Kurtulmuş ve ekibi tarafından gerçekleşen ayrılma sonucu Has Parti kurulmuştur. Saadet Partisi'nin 5. Kongresi sonrasında hareketin kurucu lideri Erbakan'ın oğlu Fatih Erbakan tarafından bir ayrılık oluşmuş ve bu ayrılık sonucu da Yeniden Refah Partisi Kurulmuştur.

Milli Görüş Hareketi'ndeki yaşanılan ayrılık kongrelerinin ele alındığı bu çalışma nitel araştırma yöntemi ile betimsel analiz ve metin doküman analiz yöntemi kullanılarak hazırlanmış, parti tüzük ve programları, meclis tutanakları, kongre videoları, seçim beyannameleri, hatırat ve yazılı eserler kaynaklık etmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde kurumsal çerçeve belirlenmiş, siyasi partiler ile ilgili ön bilgiler verilmiştir. Siyasi partilerin faaliyetlerini yürütmeleri için gerekli olan teşkilatlanmaları, mali durumları ve kanunlarla korunan yapıları ele alınmıştır. İkinci Bölümde eklektik çerçeve olarak Türkiye siyasi hayatında partileşme süreçleri hakkında süreç devam ettirilmiştir. Cumhuriyet'in ilanı sonrasında yaşanılan siyasi süreçte tek partili dönem ve çok partili hayata geçiş süreçleri özetlenmiştir. Türkiye'de siyasi düşüncelerin özetlendiği bu bölümde, ülke genelinde etkili olan akımlar ve siyasi düşünceler belirtilmiştir.

Millî Görüş Hareketi ile ilgili olarak hareketin doğuşu ve siyasi düşüncesi başlığında kavramların analiz edildiği üçüncü bölümde, hareketin kuruluşu ve ilkeleri detaylandırılmıştır. Hareketin olmazsa olmaz beş ideali belirtilerek, bu idealler ekseninde hareketin ilerleyişi ve çalışmaları özetlenmiştir.

Bulguların incelenerek Millî Görüş Hareketi partilerinin ayrılık ile biten kongrelerinin detaylandırıldığı dördüncü bölümde, hareketten kopuşun gerçekleştiği kongreler öncesi ve sonrasıyla ele alınmış, hareketten ayrılığa giden olaylar araştırılmıştır. Bu bağlamda bölünmelerin bir sebebi olarak, hareketin temel gayesinden ve siyaset etme anlayışından uzaklaşılması ya da uzaklaşma çabasının sonucu olduğu görülmüş, diğer bir sebep ise; kararlılığı ve tavizsiz oluşu sebebiyle ideolojik çerçevede siyasete devam eden hareketin lideri Necmettin Erbakan ile yola devam etmenin mümkün olmayacağı görüşüdür. Dolayısıyla dört kongrenin ele alındığı bu bölümde incelenen her kongre sonrasında hareket bölünmüş ve siyasi hayata yeni bir parti eklenmiştir.

Türk siyasi hayatında önemli hizmetlere öncülük eden Milli Görüş Hareketi, yaşanılan siyasi yasaklar ve bölünmeler neticesinde yaşadığı sürecin ele alındığı bu tezin sonuç bölümünde ise hareketin ilerleyişi siyasi hayatı ve bölünmelerin temel sebebine ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır.

2. GENEL OLARAK SİYASİ PARTİLER

Günümüz çağdaş dünyasında ideal kabul edilen ve en çok tercih edilen yönetim biçimi demokrasi olup demokratik sistemlerin vazgeçilmez unsuru ve aktörü ise siyasi partilerdir. Siyasi partiler belirli bir program çerçevesinde toplanarak halkın desteğini alarak iktidarı ele geçirme veya iktidarı paylaşma gayesi güden, teşkilatlı olarak süreklilik güden kuruluşlarıdır. Dolayısıyla halkın kendisini ifade edebildiği bir yapı olan siyasi partilerin etkin olmadığı ülkelerde demokrasiden bahsetmek oldukça zordur (Özbudun, 1974, s. 14).

Siyasi partileri tanımlarken tek bir tanım üzerinden yaklaşım çok sağlıklı değildir. Zira birçok farklı tanımla nitelendirilen siyasi partiler, gerek teşkilatlanma yapıları, gerek parti içi tüzük ve kuralları ve gerekse iktidarı ele geçirme yöntemleri bakımından farklılıklar göstermektedir. Bununla birlikte bazı tanımlamaları da ifade etmek mümkündür.

Belirli bir siyasi program üzerinde birleşmiş kişilerin bu programı gerçekleştirmek için halkın desteğiyle iktidarı ele geçirmek amacıyla bir araya gelerek kurdukları örgütlerdir. Siyasi Partilerin iktidarı ele geçirmelerinin yolu kural olarak halkın katılımıyla gerçekleşen seçimlerdir. Ayrıca iktidarın ele geçirilmesinde seçimler kadar ülkede var olan siyasi parti sistemleri de çok önemlidir (Powell, 1991, s.65).

Siyasi partilerde örgütün yapılanmasına vurgu yapan Kapani, belirli program etrafında bir araya gelmiş, iktidarı ele geçirmek ya da bir paydaşı olarak paylaşmak amacıyla sürekli bir yapılanmaya sahip kuruluşlar olarak tanımlar (Kapani, 1995; s. 160).

Türk Siyasi Partiler Kanunu'na bakıldığında şöyle bir tanımla karşılaşılmaktadır; Siyasî partiler, Anayasa ve kanunlara uygun olarak; milletvekili ve mahalli idareler seçimleri yoluyla, tüzük ve programlarında belirlenen görüşleri doğrultusunda çalışmaları ve açık propagandaları ile milli iradenin oluşmasını sağlayarak demokratik bir devlet ve toplum düzeni içinde ülkenin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşması amacını güden ve ülke çapında faaliyet göstermek üzere teşkilatlanan tüzel kişiliğe sahip kuruluşlardır (Siyasi Partiler Kanunu, Madde 3).

Siyasi partilerin ülke genelinde teşkilatlanmış olmaları da siyasi partilerin genel nitelikleri arasındadır. Siyasi partiler oluşturdukları parti programlarını topluma daha iyi ve daha etkin anlatarak seçmenin oyunu kazanabilmek için parti teşkilatlarını en küçük yerleşim yerindeki birime kadar kurarlar. Bu teşkilatlanma ile ortaya çıkan oluşum Duverger'e göre partinin kadro ya da kitle partisi olması durumuna göre en küçük birimleri ile komite, ocak, milis ve hücre şeklinde gerçekleşmektedir. Siyasi partilerde üye olma ya da üye seçilme kavramı 1900'lü yılların başında kitle partisi olan sosyalist partiler ile ortaya çıkmış ve daha sonra diğer partiler tarafından da uygulanmıştır (Duverger, 1974, s.105).

Başta üyelerden elde edilen gelirle olmak üzere siyasi partilere yapılan finansal destekler partilerin demokratik olarak gelişmesi açısından önemli bir husustur. Anayasanın 68.maddesi son fıkrasında partilere yapılacak finansal destek ve yardımla ilgili olarak *"Siyasî partilere, Devlet, yeterli düzeyde ve hakça malî yardım yapar. Partilere yapılacak yardımın, alacakları üye aidatının ve bağışların tabi olduğu esaslar kanunla düzenlenir."* şekilde bir düzenleme bulunmaktadır. (Anayasa, 1982: Md. 68)

Siyasi partiler yaygın olarak işlevler açısından ve örgütlenmeler açısından iki farklı sınıfta ele alınabilir. Kadro partilerinde nitelikli bir yapı hâkimdir. Partinin ekonomik sorumluluğunu üstlenebilen, aidat sistemi ile destekleyen ve üyelerini seçkin kimselerden seçerek politikaya yön verebilen yeteneğe sahip kadrolarla siyasi çalışmalarını yürütürler. Bir diğer yapılanma olan kitle partilerinde ise, direkt halka

hitap etmeleridir. Kitle partileri siyasi programlarını halkın ütünün göz önünde tutarak belirlerler. Bu partilere üye olmak önemlidir. Nitelikli üyeden ziyade üyelerin nicelik bakımından değerlendirilmesi temel alınmıştır. Üyesi bulunmayan kitle partisi, öğrencisi olmayan öğretmene benzer (Duverger, 1974, s. 106-107).

Öte yandan siyasi partilerin büyüklükleri, sayıları, önemi ve aralarındaki ilişkiler, toplumların siyasi kültürüne, ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel etkenlere bağlı olarak ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilir. Böylelikle her ülkenin kendisine ait bir siyasi parti sistemi ortaya çıkmaktadır. Siyasi parti sistemlerinin sınıflandırılmasında genelde siyasi parti sayıları esas alınmakla birlikte parti yapısı, ideoloji vs. unsurlar da öne çıkmaktadır. Siyasi parti sistemleri genelde ülkedeki parti sayısına göre tek parti sistemi, iki partili sistem ve çok parti sistemleri diye sınıflandırılmaktadır (Özbudun, 1974, s. 78).

Tek partinin egemen olduğu sistemlerde siyasi partilerin gerçek anlamda varlığından ve fonksiyonlarından bahsetmek mümkün değildir. Tek parti sisteminin egemen olduğu rejimlerde ise toplumdaki farklılıklarının düşüncelerinin serbestçe ifade edilmesi ve örgütlenebilmeleri mümkün değildir. Çok partili demokratik sistemlerde ise siyasi partilerin teşkilatlanmaları, düşüncelerini ifade etmeleri, faaliyetlerini planlayıp gerçekleştirebilmeleri anayasa, siyasi partiler kanunu ve parti tüzükleri gibi temel hukuki düzenlemelerle gerçekleşmektedir. Bu hukuki düzenlemelerle partilerin üyelik sistemleri, parti içi görev ve seçilme kriterleri, parti yöneticilerinin görev ve sorumlulukları ile partilerin mali yapısı büyük ölçüde düzenlenmektedir (Özbudun, 1974, s. 82).

Siyasi partilerin en yüksek organı kongrelerdir. Kongreler, partilerin üye ya da delegelerinin ilgili organın hazırladığı gündemle, ilgili maddeleri görüşmek ve karara bağlamak üzere, belirli aralıklarla yaptıkları toplantılardır. Kongrelerde sıkıntılı konuların görüşülmesi yanında, partinin ilgili organlarının seçilmesi, tüzük tadilat ve değişiklikleri, partilerin bilançolarının onaylanması gibi bir çok konu görüşülmekte ve oylanmaktadır (SPK m. 14, 19, 20).

Milli Görüş Hareketinin siyasi partilerinin temel niteliğine bakılacak olursa; adil bir düzen inşa edilmesi temelinde "Yaşanılabilir bir Türkiye", "Yeniden büyük Türkiye" ve "Yeni bir dünya" kurma amacıyla kurulmuş ilk önce ağırlıklı olarak ideolojik bir parti oldukları ve sonrasında kitle partilerine dönüşmeye başladıkları görülür. Kuruluşundan itibaren gerçekleştirilen kongrelerde yaşanılan ayrılıklar aslında hareketin büyüdüğünün ve ülke genelinde etkin olduğu siyasi çevrenin genişlemesinin birer ürünüdür. Diğer bir ifadeyle kitleleştiğinin bir göstergesidir.

Ancak kongrelerde hareketin liderine rağmen gerçekleştirilen girişimlerin ayrılık ve bölünme ile sonuçlanması, hareketin gücünü ve seçmen üzerindeki etkisini azalttığını söylemek de mümkündür. MSP ve FP dönemlerinde gerçekleşen ayrılıklarda, ayrılan kitlenin ilk seçimde iktidar olması ile sonuçlanmasına karşın, SP sürecindeki bölünmelerde bu durum gerçekleşmemiş ve yeni kurulan partiler çok az oyla muhalefette kalmışlardır.

3. TÜRKİYE SİYASİ HAYATINDA SİYASİ PARTİLER VE PARTİLEŞME SÜREÇLERİ

3.1. Tek Partili Dönem

Dönemin Başbakanı İsmet İnönü tarafından 13 Şubat 1925 yılında başlayan Şeyh Sait Ayaklanmasının bastırılması için çıkarılan Takrir-i Sükun kanunu hükümete geniş yetkiler sağlamıştır. 4 Mart 1925 yılında yürürlüğe giren kanun 3 maddeden oluşmaktaydı. Kanunun hazırlanma amacı her ne kadar isyan bastırmaya yönelik gözükse de hükümete oldukça geniş yetkiler vermiştir. Toplumun huzurunu, düzen ve sükûnunu bozmaya yönelik her türlü yapılanmaların hükümetçe engellemesine imkân vermekteydi (Tunçay, 1982).

Takrir-i Sükun Kanunu yürürlükte kaldığı 1929 yılına kadar, muhalefeti bastırma aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF), kanunun geçerli olduğu süre sarfında her açıdan gücü elinde toplayarak iktidar tekeli oluşturmuş ve 1931 yılında gerçekleştirilen Kongrede Türkiye'nin siyasi sistemini "tek partili sistem" olarak ilan etmiştir. Atatürk'ün çok partili demokrasiye geçebilmek için istediği yeni parti kurdurma denemeleri de başarısız olunca II. Dünya Savaşı sonrasına kadar hu sistemin değişmesine ve herhangi bir muhalefetin oluşmasına fırsat verilmemiştir (Zürcher, 2004).

CHF'nda, zamanla kendi varlığını devletin varlığı ile bir tutma ve aynı görme anlayışı hâkim olmaya başlamıştır. Atanan valilerin aynı zamanda partinin il başkanı olarak görev yapması partinin devletleşmesi ya da devletin partileşmesi anlayışının bir göstergesi olmuştur. En nihayetinde 1937 yılında bu gösterge resmiyete kavuşmuştur. 1930'lu yıllarda otoriter/totaliter hükümetlerin yükselişleriyle birlikte

Avrupa'da oluşmaya başlayan atmosfer, CHF'nın kurmuş olduğu otoriter düzenin daha da güçlenmesine katkı sağlamıştır (Karpat, 2010).

CHF'nın ülke yönetimindeki tek başına hâkimiyeti 1923 - 1945 yılları arasında devam etmiştir. Bu süre içerisinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) dışında muhalefet olarak ortaya çıkan tek oluşum Serbest Cumhuriyet Fırka (SCF) olmuştur. 1930 yılında kurulan SCF kuruluş sürecinden itibaren kontrollü bir muhalefet olarak kurgulanmış ve yönetilmiştir. Tek parti uygulamasına tepki gösteren toplumun tepkisini dindirebilmek için uydu parti modelinde kurulan SCF iktidara aday olma ihtimalini kazanınca parti kurucuları tarafından feshedilmek zorunda kalınmıştır Sonuç itibariyle hem TCF hem de SCF'nın ülke siyasetinde ömürleri çok kısa olmuş ve siyasi hayatta çok varlık gösterememişlerdir. SCF'nın feshinden sonra başlayan süreçte ise tek partili sistem giderek meşru görülmeye ve korunmasına yönelik adımlar atılmaya başlanmıştır (Akandere, 1998).

3.2. Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş

Türkiye Cumhuriyeti'nin çok partili siyasi sisteme geçiş süreci 1945 sonrası yaşanan iç ve dış gelişmeler sonucu başlamıştır. Özellikle1940'lı yıllar, demokratikleşme ve liberalleşmenin başlamasının yanı sıra sol akıma karşı baskıların arttığı yıllar olmuştur. 1945 Nisan ayına gelindiğinde demokratikleşme ve liberalleşmenin ilk belirtileri San Francisco Konferansı sırasında görülmüştür. Bunların benimsenip resmi bir nitelik kazanmasının ilk işareti ise Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 19 Mayıs tarihli nutkunda kendisini göstermiştir. İnönü 1 Kasım 1945'te yaptığı meclis açılış nutkunda çok açık bir şekilde; " (…) Bizim tek eksiğimiz, hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Antidemokratik maddelerin iyileştirilmesinde; partiler teşkilinde, toplanma ve güvenlik haklarına karşı koyması ihtimali olan hükümler değiştirilmelidir (…) Tek dereceli olmasını dilediğimiz 1947 seçiminde, milletin çoklukla vereceği oylar gelecek iktidarı tayin edecektir (…)" demiştir (Eroğul, 1970).

Türkiye Cumhuriyeti bu süreçte verilen uzun uğraşlar sonucunda 1946 yılında çok partili hayata geçebilmiştir. Bu süreçte başta Nuri Demirağ'ın kurduğu Milli Kalkınma Partisi olmak üzere çok sayıda parti kurulmuştur. Bunlar arasında özellikle 1946 yılının 7 Ocak tarihinde CHP'den ayrılan Adnan Menderes, Celal Bayar, Refik Koraltan ve Fuad Köprülü tarafından kurulan Demokrat Parti (DP) öne çıkmıştır.

Çok partili hayata geçildikten sonra işlemeye başlayan demokratikleşme süreciyle birlikte iktidarın belirlenmesinde seçmen vasfıyla halkın iradesi ön plana çıkmıştır. Böylece hak ve özgürlükler alanında olumlu gelişmeler yaşanmaya ve özellikle halkın var olan talepleri doğrultusunda CHP politikalarında dine yönelik bir yumuşama olmuştur. Sonuçta dini faaliyetlerin görünürlüğü açısından yeni bir dönem başlamıştır. Örneğin 1947 yılında yapılan CHP kongresinden sonra okullara seçmeli din derslerinin konulması, Ankara Üniversitesi bünyesinde İlahiyat Fakültesinin açılması ve belirli sayıda İmam Hatip kursu açılması gibi icraatlar hayata geçmiştir (Zürcher, 2004).

Uzun yıllar tek parti döneminde iktidarı elinde bulunduran CHP'in iktidarı kaybetmesi ise 1950 seçimlerinde gerçekleşmiştir (Ahmad, 1992, s.142). Demokrat Partinin 1950 yılında yapılan seçimleri kazanmasıyla birlikte tek parti dönemi sona ermiş ve baskıcı laiklik politikalarında bir yumuşama giderek artmıştır (Kara, 2013, s.87).

Tek parti döneminde toplumun dini yaşamasına yönelik baskılar, Demokrat Partinin iktidarı ile bir aşama kaydederek yumuşamış ve 1960'lı yıllarda Adalet Partisi süreciyle güçlenen İslami taleplerle İslami bir temele sahip bir partinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Diğer bir ifadeyle İslami değerleri referans alan Millî Görüş hareketinin siyasi arenada görünür olacağı dönem kendisini göstermiştir.

3.3 Türkiye'de Değişen Siyasi Düşünce Ve İslami Kesimin Oluşması

Genel olarak bakıldığında Türkiye'nin siyasi fikirleri ve siyasi düşünce çerçeveleri Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde şekillenmeye başlamıştır. Tanzimat ve II.Meşrutiyet sonrası tartışılmaya başlanılan siyasi düşünceler, zamanla Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık, Liberalizm ve Sosyalist düşünce gibi siyasi kavramla şeklinde ilerlemiştir. Cumhuriyetin ilk döneminde ise Kemalizm olarak ifadesini bulan bir süreç de başlamıştır.

Çok Partili hayatın başlamasıyla birlikte Türkiye siyasetinde başlayan yeni dönem halkın üzerinde tek fikrin egemen olmasından ziyade diğer fikirlerinde oluşmasına ve açığa çıkmasına imkân vermiştir. Halkın nazarında baskı ile uygulanmaya çalışılan kararların yerini halkın isteği doğrultusunda oluşturulan kararlar almaya başlamıştır. Adnan Menderes'in *"İnkılaplar ikiye ayrılır, halk tarafından kabul edilenler ve edilmeyenler"* yaklaşımı sonucu halkın tepki gösterdiği örneğin Türkçe ezan okunması gibi uygulamalar kaldırıldığı gibi, cuma günleri sabah radyolarda Kur'an okunması gibi yeni uygulamalarda getirilmiştir (Emre, 2017, s:113).

27 Mayıs 1960 askeri darbesi sonrası siyasi faaliyetlerin serbest bırakılması ile Adalet Partisinin boşluğunu doldurmak için İslami camiadan destek almak ümidiyle bir kaç parti kurulmuştur. Bunların içinde Yeni Türkiye Partisi ile Adalet Partisi ilk sıralarda çekişmeyi önde götüren partilerdendir. Anadolu'da ki büyük toprak sahiplerinin Yeni Türkiye Partisini desteklemelerine karşın, başta Nurcular ve Süleymancılar olmak üzere İskenderpaşa cemaati gibi gruplar Adalet Partisini desteklemişlerdir (Şentürk, 2011).

Askeri darbenin izleri ve toplum üzerindeki algısı artık azalırken 1965 yılından sonra İslam kesimlerin yavaş yavaş Milliyetçi kesimden ayrılmak için yollar aradığı görülmektedir. Milliyetçilik şemsiyesi altında konumlandırılan İslami kesimler kendilerine yönelik alanlarda kendi sahalarını oluşturmak üzere ilk gayretlerini göstermişlerdir. İlk sıralarda 15 yıllık geçmişiyle İlim Yayma Cemiyeti etkin bir

görüntü vermeye başlamıştır. Gençlere konferanslar ve toplantılarla ulaşmaya çalışan Nureddin Topçu, Osman Yüksel Serdengeçti, Necip Fazıl, Şevket Eygi, gibi isimler milliyetçilik akımını sorgulayarak yeni bir arayışa başlamışlardır. (Albayrak, 2018, s.43)

Toplumdaki milliyetçi kavramların oluşmasında etkin rol alan Milli Türk Talebe Birliği, söylemlerinde artık daha yoğun şekilde İslami içerikler kullanmakla birlikte, ilerleyen dönemlerde belirleyici unsurun İslam olduğunu açık bir şekilde ilan ederek bir öğrenci birliği olmanın ötesinde gelecek dönemlerde yetiştireceği siyasi aktörler ile siyasete yön verecek bir yapı olma niteliği kazanacaktır (Yorgancılar, 2006, s:47).

27 Mayıs darbesi sonrasında Demokrat Parti'nin devamı niteliğinde görülen Adalet Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisinin dışında ilk dönem Demokrat Partililerin de yer aldığı Yeni Türkiye Partisi, Osman Bölükbaşı'nın kurucuları arasında olduğu Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, Millet Partisi gibi partilerde siyasi arenada yer almışlardır.

4. MİLLİ GÖRÜŞ HAREKETİ

4.1. Milli Görüş Hareketi'nin Doğuşu

Çok partili hayata geçildikten sonra yaşanan sosyolojik değişimler siyasi algıların değişmesine ve toplumsal yapının hareketlenmesine sebep olmuştur. Çok partili hayata geçişle birlikte oluşan demokratik ortamda toplumun siyasette etkinliği ve siyasete olan ilgisi artmıştır. Bu süreç 1960 askeri darbesiyle kesintiye uğrasa da sonrasında yeni bir çizgiye evirilmiştir.

Özellikle 1970'lerde Kemalist paradigmanın yetersizliği Türk siyasetinde farklı arayışlara zemin hazırlamış ve bu atmosfer Millî Görüş hareketinin doğuşunu hızlandırmıştır. Dindar kimliğin toplumsal ve siyasi alandan ötekileştirdiği Kemalist ulus devlet sisteminde Millî Görüş Hareketi, ortaya koyduğu siyasi söylemi ile "yasakçı sınırlar" içinde siyasi meşruiyetini koruma ve mesajını topluma iletebilecek yeni dil ve "kavramlaştırmalar" ile siyasi alanda tezahür etmiştir (Tekin, 2017).

Millî Görüş hareketi özellikle bu sivil hareketlilik ve siyasette dini algının gelişmesi üzerine 1969 yılında "Bağımsızlar Hareketi" olarak Türkiye siyasetinde yerini almıştır. Daha sonra Millî Görüş partileri kendi serencamı içinde üç defa koalisyon ortağı olmuş ve bir defa da hükümet kurma görevi üstlenmiştir. Her ne kadar Türkiye siyasi hayatında koalisyon partisi olarak uzun süre iktidarda kalmamış olsa da Millî Görüş partilerinin siyasete getirdiği anlayış, toplumda ve siyasette özgün bir karşılık bulmuştur (Yalanız ve Zabun, 2021).

Necmettin Erbakan Millî Görüş Hareketinin başlangıç aşaması olan Bağımsızlar Hareketinin çalışmalarının başladığını şu cümleler ile ilan eder;

> *"Şimdi bize düşen yol, 67 ilde, tek bir üzüm salkımının 67 tanesi halinde bir sapa bağlı, fakat her biri ayrı, 67 namzet olarak müstakil planda adaylığımızı koymaktır. Bu davanın mihrakı etrafında, profesörlerden, yazarlardan iş ve eser sahiplerinden büyük bir heyet halinde ve kanun dairesinde hamlemizi planlamış bulunuyoruz. Bu hamle muvaffak olursa tarihî bir hadise doğmuş olacaktır. Hamlemiz üzerinde belirtilmesi gereken en nazik nokta şudur ki; eğer bu 67 kişiden, 15-20, hatta 8-10 tane fertle meclise girebilirsek, orada çabucak demetleşip hatta öbür partilerden ruhumuza akraba şahsiyetlerle birleşip, yekpare ve yepyeni bir kuruluş olarak meydan yerinde boy göstermemiz kabil olacak ve belki bir gün o boy gösteriş vatan çapında bir inkişafa ulaşacaktır. Biz fikri ortaya koyalım da muvaffak olmuş olmamış Allah'a havale edelim. Hatta politikanın bu kaba esnaflık dünyasında fazla bir ümit sahibi olmadığımızı tesbit etmekten de kaçınmayız. Bizim için her şey fikir meselesidir, yürüyecek yolun gösterilmesi işidir ve gerisi ve her şey Allah'ın takdirine kalmıştır"* (Yorgancılar, 2012, s. 56).

Hareketin lideri olan Necmettin Erbakan ise nevi şahsına münhasır karakteri ve siyaset tarzı ile Türkiye siyasetine farklı bir yön kazandırmıştır. Erbakan'ı hareketin öncülüğüne taşıyan ve siyasette etkili bir aktör olmasını sağlayan unsurların başında ise eğitim seviyesi, İslami geçmişi, akademik ve bürokratik kariyeri, liderlik özellikleri, ülke meselelerini değerlendirmedeki milli tavrı, İslami kolektif tutum ve dünya görüşü gelmektedir (Tekin, 2017).

Hareketin doğuşu her ne kadar 1969 yılı olarak Türk siyasi hayatına geçmiş olsa da kendisini düşünce sistemi ve zihniyet olarak çağlar ötesi bir anlayışla irtibatlandırmaktadır. Hareketin Lideri Necmettin Erbakan Millî Görüşü açıklarken;

> *"Bir kimse, Malazgirt'te inanışının şahlanışını yaşamadan, Kosova'da, Niğbolu'da bir kılıç olup parlamadan, Ulubatlı Hasan olup İstanbul'u fethetmeden, Sultan Fatih olup atını denize sürmeden, Kanuni olup şanlı ordularıyla Avrupa'nın içine yürümeden, Seyyid Çavuş olup, 250 kiloluk mermiyi namluya sürmeden, Sakarya'nın siperlerine girmeden ve*

Kıbrıs'ta düşman tahkimatının arasından geçmeden Millî Görüş'ü anlayamaz" diyerek anlayışa vurgulamaktadır (Erbakan, 1978).

Millî Görüş Hareketinin ilk siyasi partisi Milli Nizam Partisi'nin kuruluş toplantısında Erbakan partinin kurucularını sayarken, Milli Nizam Partisi'ni sultanlar kurmuştur. Bizim asıl kurucularımız, Sultan Muhammed Fatih Han Hazretleri, hocaların hocası Akşemseddîn Hazretleri, Sultan Yıldırım Beyazıt Hazretleri, Sultan Murat Han, Ulubatlı Hasan, Yavuz Sultan Selim Han, Nizamülmülk, Orhan Gazi, Melîkşah, Alpaslan, Kılıç Arslan, Sultan Abdülhamit Han Hazretleridir diyerek Millî Görüş zihniyetinin köklerinin bin yıllık tarihi birikimden geldiğini ve bu mana üzerine kurulduğunu belirtmiştir (Erbakan, 1970).

4.2. Millî Görüş Hareketinin Siyasi Ve Sosyal Düşüncesi

Millî Görüş Hareketi siyaseten etnik Milliyetçilikten uzak, İslam'ın ortak noktasında birleşmekle beraber, ümmet bilinciyle kuşanmış ve coğrafya olarak Anadolu'da, tarihsel olarak Osmanlı'nın mirası üzerinde bir zemine yerleşmiş olan, Hak ve Bâtıl mücadelesi çerçevesinde ırkçı Emperyalizm ve Siyonizm ile mücadele eden, bu mücadele de hakkı temsil eden bir mücadele ile cihadı farz olarak yürüten ve siyasi alana İslami bakış açısı ve çözüm yolları getiren bir hareket olarak da ifade edilmiştir (Arpacı, 2017).

Millî Görüş Hareketi Türkiye siyasetinde 50 yıldan fazla geçmişe sahip bir siyasi hareket olmakla birlikte, siyaset dışında da çok farklı alanlarda kurumsallaşmıştır. Sivil toplum özelinde Teknik Elemanlar Derneği (TEKDER), Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (ESAM), Milli Gençlik Vakfı (MGV) gibi birçok sivil toplum kuruluşunu oluşturarak Millî Görüşçü Kuruluşlar (MİLKO) ile de hareketin etki alanını genişletmiştir. Düşünce sistematiği içerisinde yer alan temel ilkeleri şöyle sıralamak mümkündür.

4.2.1. Önce Ahlak Ve Maneviyat

"Önce Ahlak ve Maneviyat" söylemi, Millî Görüş Partileri açısından söylemden ziyade siyasi düşüncenin temelini oluşturmaktadır. Hareketin kurulmasından itibaren en temel anlayış olarak hareketin düşünce sistemine işlenmiştir. Eğitimden ekonomiye hareketin bütün çalışmalarında önce ahlak ve maneviyata dayalı bir anlayış vardır. "Önce Ahlak ve Maneviyat, önde giden bayrağımızdır" ifadesi Millî Görüş'ün değişmez ilkesi ve her dönem kullandığı cümledir. (Erbakan, 2014)

Maddi olarak ne kadar ileriye gidilse ve teknolojik anlamda ne kadar aşama kaydedilse de her alanda imanın temel unsur olduğunu ifade eden Millî Görüş Hareketi Lideri Erbakan, çok mükemmel sistemler kurulsa bile o sistemi kullanacak ve yönlendirecek olanın insan olduğunu, o sebeple ahlak ve maneviyattan uzak olan insanın bu sistemle fayda yerine sadece zarar vereceğini öngörmektedir. Erbakan sadece ehliyet sahibi olan insanın değil, bununla birlikte ahlaki değerleri de taşıyan "liyakat ehli" olarak görevini yapmasının önemine şu şekilde vurgu yapmaktadır;

> "*Kanunlar ve nizamlar hak ve adalete uygun bulunursa bulunsun, onu tatbik edecek insanın içerisine hak ve adalet sevgisi girmemişse, samimi olarak hak ve adalete inanmıyorlarsa, kanunların gereği gibi tatbik edilmesi mümkün olmayacak, netice tersine tecelli edecek, adalet yerine adaletsizlik, sosyal adalet yerine sosyal istismar hakim olacaktır*" (Erbakan, 2014, s.189)

4.2.2. Maddi ve Manevi Kalkınma

Millî Görüş hareketinde maddî ve manevi olarak iki şekilde kalkınma anlayışı benimsenmiştir. Necmettin Erbakan'a göre maddî ve manevi kalkınma birbirini desteklediği gibi, maddi kalkınmanın manevi kalkınma olmadan bir anlam ifade etmediği bir anlayıştır (Akpınar, 2009).

Prensipleri gereği kalkınmanın sadece maddi olarak olmasına çok sıcak bakmayan Millî Görüş, ahlaki ve fazilet temelli manevi kalkınmayı merkeze almıştır. Genel olarak ifade etmek gerekirse, maddi kalkınmayı manevi kalkınmanın tamamlayıcısı olarak görmüş ve bu anlayışı savunmuştur (Akpınar, 2009). Diğer bir ifadeyle manevi kalkınmayı maddi kalkınmadan daha önemli gören Erbakan, başarıya ulaşmak için millî şuuru uyandırmanın gerektiğini vurgulamıştır. millî şuurun canlandırılmasında ilk önde gelen unsurun ahlâk ve maneviyat olduğunu belirtmiştir (Erbakan, 2014).

Millî Görüş Hareketinin hedefi maddi ve manevi kalkınmayı beraber gerçekleştirip insanlığı refah, huzur ve selamete eriştirmektir. Necmettin Erbakan'a göre maddi kalkınmanın temel öğesi olan sanayileşmenin de temeli ahlak ve maneviyattır. Eğer çalışanların içinde ibadet eder gibi çalışma isteği ve arzusu bulunmazsa, kalkınmanın gerçekleşmesi mümkün değildir. Maddi kalkınmada Türkiye'nin batı ile mücadele edebilmenin en başında imanı, maneviyatı ve tarihinden öğreneceği anlayışı gelmektedir. Bu sebepledir ki ahlak ve maneviyat, manevi kalkınma genel olarak ilk öncelik verilmesi gereken husustur (Arpacı, 2017).

Erbakan'ın başlattığı ağır sanayi hamlesinde fabrika yapan fabrikalar ve makine yapan makineler yapılarak maddi kalkınma hamlesi başlatıldığı gibi, aynı zamanda bu ağır sanayi hamlesiyle birlikte yürütülecek manevi kalkınmanın da oluşmasıyla ancak Yeniden Büyük Türkiye hedefine varılacağını belirtmiştir (Arpacı, 2017).

4.2.3. Hak – Batıl Mücadelesi Söylemi

Millî Görüş insanlık tarihinin ilk zamanlarından itibaren günümüze kadar gelen mücadeleyi "Hak-Batıl Mücadelesi" olarak görür. Hareketin Lideri Necmettin Erbakan Hak-Batıl mücadelesinde hiçbir şarta bakılmaksızın, her şart altında Hak tarafın doğru olanı, Batıl olanın da her şart altında yanlış olanı temsil ettiğini açıklar (Erbakan, 2013).

Erbakan, dünyadaki canlılar arasında sadece insana irade verildiğini ve bu verilen iradenin gereği olarak imtihanın gerekli kılındığını belirtir. Bu imtihan gereği Mevla'nın insanlar için dünyadaki hayatı Hak ile Batılın mücadele edeceği zaman olarak yarattığını söyler (Erbakan, 2013).

Erbakan Hak-Batıl arasındaki bu mücadeleyi ilk insan ve ilk peygamber olan Hz.Adem' den itibaren başlayan ve kıyamete kadar devam edecek olan bir mücadele olarak ifade eder. Bu minvalde tüm peygamberler Hak Batıl mücadelesinde hak mücadelesi vermiş ve tüm insanlığın saadeti için mücadele etmişlerdir. Peygamberin bu hak mücadelelerinin karşısında, batıl düşünceyi savunanlar her zaman mağlup olmuşlardır. Hak Batıl mücadelesinde simge olan Hz. Musa ve Firavun mücadelesinin batıl tarafı olan Firavunun anlayışını günümüzde Siyonizm'in sürdürdüğü belirten Erbakan'a göre, insanlar arasında fesat çıkaran bu anlayışa karşı tüm insanlığın kurtuluşu sağlanmalı ve saadet nizamının tahsis edilmelidir. (Bekiroğlu, 2017).

Erbakan'ın ortaya koyduğu bu anlayışa göre; dünya genelinde insanlık çok kritik bir dönemden geçmektedir. İnsanlığın önünde iki seçenek olduğunu savunan Erbakan, insanlık Millî Görüşçülerin çalışmasıyla ya yeniden ecdadımızın getirmiş olduğu saadet dönemine kavuşacak, ya da bütün ikazları ve uyarıları dinlemeyerek emperyalizmin kölesi olarak sömürülecek ve yok olacaktır (Erbakan, 2016).

Millî Görüş sisteminde Hak-Batıl mücadelesinin temel kavramı "cihad" tır. Erbakan'a göre tüm Müslümanların birinci vazifesi Hak ve Batıl mücadelesinde hakkın yanında batıla karşı cihad etmektir. Cihad kavramı ise; Hakk'ın yeryüzüne hâkim olması için Müslümanların bütün gücüyle, canla başla çalışmasıdır. Bütün ibadetlerin bir zamana tayin edildiğini belirten Erbakan, cihadın her zaman yapılabileceği gibi insanın takatinin sonuna kadar da yapması gereken bir ibadet olduğunu vurgular (Erbakan, 2013).

Siyaseti bir cihad yöntemi olarak ifade eden Erbakan, İslami olarak cihat vazifesini yerine getirmek olarak gördüğü siyaseti yaparken İslami argümanları kullanmak yerine siyaseti bir araç olarak kullanmıştır. Bu sebeple Erbakan'a göre siyaset cihattan ibarettir (Arpacı, 2016). Bu bağlamda batıl düzenin ortadan kalkmasını Müslümanların cihad şuurunun uyanmasına bağlayan Erbakan, cihad ederken üç temel gerçeğin akıldan çıkmamasını ifade eder; birincisi "*İslamsız saadet olmaz"* ikincisi *"Şuursuz Müslüman olmaz"* ve son olarak da *"Cihadsız İslam olmaz"* (Erbakan, 2013, s. 33).

4.2.4. Adil Düzen

"Adil Düzen" anlayışı Millî Görüş Hareketinin siyasi anlamda ve toplumsal olarak ulaşmak istediği ana hedeftir. Necmettin Erbakan *"Hakkı üstün tutan, herkese hakkını veren, kimsenin kimseyi sömürmediği, insanı ve toplumu hızla madden ve manen kalkındıran, herkese inancına göre yaşama hakkı tanıyan, bir uzlaşma, barış, huzur, hürriyet, adalet ve refah düzenidir." (Erbakan, 2019, s. 131)* diye açıkladığı "Adil Düzen" anlayışını, insanın yaradılışından gelen haklarının teminat altına alındığı bir düzeni ifade etmektedir.

Adil Düzen nizamında temel anlayış "hak ve adalet" tir. Bu anlayış çerçevesinde haklı olan taraf zayıf olsa da kuvvetli, haksız olan taraf kuvvetli olsa da zayıftır. Hiç kimse kimsenin kendisi gibi düşünmeyen kimselere baskı kurmasına müsaade edilmez. Adil düzen anlayışında siyasi olarak ahlak ve liyakat yöneticilerin sahip oldukları en temel özelliklerindendir (Erbakan, 2014, s. 132). Adil Düzen toplumsal alanı kaplayan siyasi ilmi, ahlaki ve ekonomik düzen olarak dört düzenden oluşmaktadır (Erbakan, 2019, s. 132).

Adil Düzen siyasi düzen açısından ele alındığında; İnsanın adalet ve zulmü birbirinden ayırabilme kabiliyeti toplumda 'siyasi ve hukuki düzeni' oluşturur. Anayasa bu düzenin toplumsal anlaşmasıdır. İnsanların haklarını koruyan,

özgürlüklerini güvence altına alan, devletin sahip olduğu siyasi gücü zulüm ve baskı yapmasını önleyecek şekilde sınırlarını ve yetki alanlarını belirten, kuvveti değil hakkı üstün tutan, herkesin inancına göre yaşamasını mümkün kılan, özellikleri taşımalıdır. Siyasi düzen tahripkâr değil, tanzim edici niteliğe sahiptir (Erbakan, 2014, s. 131).

Devlet, tahakküm edici değil, hizmet edicidir. İnsanların saadet nizamını sağlamak için devlet gerekli düzenlemeleri yapmalıdır. Adil Düzen ekseninde bu anlayış *"gardiyan değil, garson devlet"* sloganı ile somutlaşmıştır (Arpacı, 2017, s. 99).

Adil Düzen anlayışına ilmi olarak bakıldığında; insanın doğru ile yanlış ayırabilme kabiliyeti üzerinde ilmi düzenin oluşacağının üzerinde durur. Dünyada propagandası yapılmaya çalışılan İslamofobi anlayışının aksine, İslam'ın ilerlemeye, gelişmeye ve ilme engel bir unsur oluşturmadığını, "İslam; ilim, çağdaşlık, sosyal adalet, adil düzendir" diyerek farklı bir tanımlama yapar (Erbakan, 1997).

Adil Düzen anlayışını ahlaki olarak ele aldığımızda ahlaki düzeni ortaya çıkaran en temel unsur, insanın yaratılışından itibaren kendisine verilen meziyetlerden olan *"iyi ve kötüyü, güzel ve çirkini ayırabilme kabiliyeti"* toplumdaki ahlaki düzeni meydana getirmektedir. Adil düzen anlayışında kalkınmadaki en temel unsur ahlak ve maneviyat ekseninde oluşan kalkınma modelidir. Evlatlarımızı yetiştirirken İslam dininin ahlak ve faziletleri ile yetiştirmek, hem fert bazında hem de toplum olarak huzur ve barışı getirmekle birlikte, madden ve manen kalkınan Türkiye'yi gerçekleştirir (Erbakan, 2014, s. 71).

Irkçı emperyalizm dini yasaklamanın mümkün olmayacağını, dini işlevsiz hale getirerek kendi oluşturmak istedikleri yapıya tehdit olmaktan çıkarmak istemektedir. Daha önce nasıl ki Hristiyanlık protestanlaştırıldı ise şimdide ılımlı İslam, modern Müslüman kavramlarını ortaya çıkararak İslam dinin protestanlaştırılması üzerine çalışmalar yürütülmektedir. Bu çalışmayla ilgili olarak Necmettin Erbakan, *"İslam'ın ılımlısı, ılımsızı olmaz, İslam İslam'dır.!"* demiştir (Erbakan, 2014, s. 40).

Adil Düzen anlayışında ekonomik olarak oluşan unsurun temelini insanın "faydalı ile zararlıyı" birbirinden ayırt etme kabiliyeti oluşturmaktadır. Adil düzen anlayışında toplumu ilgilendiren en temel meselelerin başında gelen ekonomi düzen ile ilgili kuralları vardır ve siyasi olarak buna müdahale edilmemesi gerekmektedir. Bu düzen içerisinde faize yer yoktur. Haksız vergi uygulamaları bu düzen içerisinde yer almamaktadır. Bu iki uygulama üretimin önündeki temel engellerdendir ve yüksek fiyatlandırmanın sebeplerindendir. Devlet, tanzim edici, yönlendirici, planlayıcı ve destekleyicidir. Asıl ekonomik faaliyetleri özel sektörün yaptığı bu sistemde, ne "devletçi" ne de "liberal" söylem karşılık bulmaz. Her iki sistemin menfi taraflarının olmadığı mütekâmil sistemdir (Erbakan, 2020).

4.2.5. İslam Birliği İdeali

İslam Birliği ideali Millî Görüş'ün Müslüman ülkeler ile siyasi, kültürel, ekonomik ve askeri alanda bir araya gelerek birlikte hareket etmek üzere oluşturmak istediği bir idealdir. Bu ideal Millî Görüş'ün temel üç hedefi olan "Yaşanabilir Türkiye, Yeniden Büyük Türkiye ve Yeni Bir Dünya" hedefleri kapsamında yeni bir dünyanın kurulabilmesi için atılacak ilk adımdır.

Müslümanların dünyada bir araya gelmesi ve topyekûn kalkınması için bu adımın atılmasıyla yegâne başlangıç sağlanmış olacaktır. Müslüman ülkeler dünyada güç sahibi olabilmek için bir araya gelerek önce İslam Birliğini kuracaklar, daha sonra Müslümanlara ait olan Birleşmiş Milletler Teşkilatını, parasal ve ekonomik olarak serbest hareket edebilmek için kendi İslam Ortak Pazarlarını ve Müslüman ülkeler arası ortak değerlerini bir diğer ülkeye aktarabilmek üzere İslam Kültür Teşkilatını kuracaklar. Bununla birlikte kendi para birimini oluşturarak ortak para birimini kullanmalılardır (Erbakan, 2019).

Hareketin belirtilen sosyal ve siyasi düşünceleri çerçevesinde bu idealleri gerçekleştirebilmek için siyaseti seçmiş olması hareketi diğer cemaat ve İslami

gruplardan ayıran temel özelliğidir. Milli Görüş Hareketi kurulurken Erbakan'ın hocasından müsaade istemesi siyasi zeminde milletvekili ya da farklı bir makam elde etmek için değil, aksine siyasetten bu idealleri gerçekleştirebilme beklentisidir.

Erbakan, gerçekleştirmeyi hayal ettiği ideallerini yapabilmek için siyasi zeminde bir varlığının olması gerektiğini, siyasi zeminde iktidara gelerek bu idealleri gerçekleştirebileceği düşüncesiyle siyaseti tercih etmiştir. Bu bağlamda siyasetten temel beklentisi, önce ahlak ve maneviyat ekseninde kuracağı adil düzen idealini gerçekleştirebilmektir (Erbakan, 2019).

5. MİLLİ GÖRÜŞ PARTİLERİ VE BÖLÜNME KONGRELERİ

5.1. Milli Nizam Partisi

Milli Görüş Hareketinin temel başlangıcı, hareketin kurucusu olan Necmettin Erbakan'ın 12 Ekim 1969 yılı seçimlerinde Konya'dan bağımsız milletvekili olarak seçilmesi sonucu oluşan "Bağımsızlar Harekatı" dır. Bağımsızlar Harekatı"nın sürekliliğinin sağlanması ve siyasi bir çatı altında varlığını sürdürebilmesi için 26 Ocak 1970 yılında Milli Nizam Partisi (MNP) kurulmuştur. MNP, kurulduktan herhangi bir seçime katılmamasına rağmen kısa sürede Cumhuriyet sonrası modern Türkiye'de ilk İslami iddialara sahip bir siyasi parti olma özelliği ile Türk siyasi tarihinde yerini almıştır (Duman, 1997, s. 79-80).

MNP kurulurken yayınladığı beyannameni ilk paragrafında yer alan *"Allah'ın, iyiyi sağlama, Hakkı tutma ve kötüyü men etme görevinde bulunmak üzere seçtiği aziz milletimiz"* cümleleri hareketin İslami ölçüleri esas alan bir parti anlayışının olacağını açıklamaktaydı (MNP Kuruluş Beyannamesi, 1970)

Partinin kuruluşundan bir yıl sonra 24 Ocak 1971 yılında yapılan 1. Olağan Kongrede konuşan genel başkan Necmettin Erbakan, Milli Görüş Hareketinin bu milletin temeli olduğunu şöyle vurgulamıştır;

> *"Bu hareket, milletimizin sağlam gövdesinin, manevi istila hareketi ile doğurtulmak istenilen hastalıklara karşı mukabil hareketidir. Bu hareketlere uzun yıllar sabrettikten sonra olanlara cevabıdır. Milli Görüş Hareketi, milletimizin fıtratında mevcut yüksek ahlak ve faziletin, kuvveden fiile çıkarılması suretiyle, milletimizin bütün beşeriyete ışık tutacak, refah ve saadet getirecek, dünyada örnek, üstün bir medeniyeti yeniden kurma hareketidir"* (MNP 1. Kongre Beyannamesi). Erbakan bu sözleriyle MNP'nin diğer partilerden farklı bir zemin üzerine kurulduğunu açıkça belirtmiştir.

Hareketin kurulan ilk partisi MNP, siyasi konuşmalarda ifade edilen sözler, beyanname ve bildirilerde belirtilen hedefler gerekçe gösterilerek 5 Mart 1971'de Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından "laikliğe aykırı çalışmalar yürüttüğü" sebebiyle dava açılmıştır.

Hareketin lideri Erbakan'ın Ankara, Samsun, İskenderun, Karabük, Safranbolu, Çorum, Çanakkale, Tekirdağ, Kırklareli, Bafra, Edirne, Kocaeli, Sakarya, Kütahya, Altındağ da yaptığı konuşmaların detaylarında Millî Nizam Partisinin, 6418 sayılı Siyasî Partiler Kanununun dördüncü kısmında yer alan 92., 94., 97. ve 101. maddelere aykırı faaliyetlerde bulunulması ve bu faaliyetleri onaylar nitelikte karar alınmış olması nedeniyle aynı kanunun 111. maddesinin 2 sayılı bendi gereğince kapatılmasına karar verilmesi istenilmiştir.(Resmi Gazete, Sayı:14072)

Açılan dava 12 Mart 1971 Askeri Muhtıradan bir birkaç ay sonra 20 Mayıs 1971'de sonuçlanarak MNP'nin Anayasa' ya aykırı duruma düştüğüne ve bu nedenle de temelli kapatılmasına karar verilmiştir. Böylece Milli Görüş Hareketi siyasi hayatındaki ilk partinin kapatılmasıyla yüzleşmiştir.

5.2. Milli Selamet Partisi 4. Büyük Kongresi (15 Ekim 1978)

Milli Nizam Partisi, Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından 5 Mart'ta "laikliğe aykırı yürütülen çalışmalar" gerekçesiyle açılan dava sonucu 20 Mayıs 1971 yılında kapatılmış ve arkasından 11 Ekim 1972'de hareketin yeni partisi olarak Milli Selamet Partisi (MSP) kurulmuştur.

Yeni kurulan partinin programında partinin ana gayesi; milletin maddi ve manevi alanda kalkınarak saadet ve selamete erişmesi olarak ifade edilmiştir. Devamında ise; "Manevi kalkınmamızı sağlamak için milletimizin millî şuur ve gayeler etrafında toplanarak bölünmez bir bütün teşkil etmesi, insan hak ve hürriyetlerinin teminat altına alınması, demokratik nizam içinde iç barışın tam ve kamil manada tahakkuku

ve devlet millet beraberliğinin sağlanması, Anayasanın 10 ve 14. maddelerinde ifade edilen insanın manevi varlığının gelişmesi ve yine Anayasanın 11, 19, 22, 26, 29. maddelerinde hassasiyetle üzerinde durulan fazilet ve ahlâka dayalı bir cemiyet nizamı zaruretini kabul eden maneviyatçı ve ahlakçı görüşün esas alınması lüzumuna inanıyoruz" olarak yer almaktadır (MSP Parti Programı, 1976).

Kapanan MNP'den tam 17 ay sonra kurulan MSP'de, kapanan Milli Nizam Partisi'nden hiç kimse kurucu olarak görev almamıştır. Partinin kurucu Genel Başkanlığını İstanbul Milletvekili Süleyman Arif Emre üstlenmiştir (Aşgın, 2018). Parti kuruluş aşamalarında bağımsız milletvekili olarak parti kuruluşunun resmiyette dışında olan Necmettin ERBAKAN, gittiği yurtdışı ziyaretinden dönerek 1973 yılı Mayıs ayında partiye dâhil olmuş ve 20 Ekim 1973 yılında da MSP genel başkanı olarak seçilmiştir. 14 Ekim 1973 yılında yapılan milletvekili seçimlerinde %11,8 oy alan MSP, mecliste 48 milletvekili ve 3 senatörlük kazanmıştır. Parti genel başkanı olarak seçime katılan Necmettin ERBAKAN, Konya'dan ikinci kez milletvekili olarak meclise girmiştir.

7 Şubat 1974 yılında CHP ile koalisyon kuran MSP, 24 bakanlıktan 7 tanesini alarak CHP-MSP Koalisyon hükümetinde etkili bir siyaset yürütmüştür. MSP'nin hükümette Başbakan Yardımcısı, Devlet Bakanı, Adalet, İçişleri, Ticaret, Tarım ve Sanayi bakanlıklarını almasına karşın, hükümetin koalisyon protokolünde talepleri arasında eğitim ile ilgili birçok konu, ilk ve ortaokullarda milli ahlak dersinin konulması, İmam Hatiplerin ortaokul kısmının tekrar açılması, Diyanet İşleri Başkanlığının her türlü siyasi mülahazaların üstünde tutulması gibi konular protokol kapsamında imza altına alınmıştır (TBMM Genel Kurul Görüşmeleri, 2015).

17 Kasım'da bozulan 37. Türkiye Cumhuriyeti hükümeti (CHP-MSP Hükümeti) sonrasında 31 Mart 1975 yılında kurulan 39. Türkiye Cumhuriyeti hükümetinde 8 bakanlık alan MSP, 24 Ekim 1976 yılında 3. Olağan Kongresini Ankara'da gerçekleştirmiştir. Genel Başkan adayı Necmettin Erbakan, Genel Başkan Yardımcıları Fehmi Cumalıoğlu, Hasan Aksay, Recai Kutan ve İsmail

Müftüoğlu'nun olduğu 3. Olağan kongrede genel sekreter olarak Oğuzhan Asiltürk gösterilmiştir (MSP 3. Büyük Kongresi, 1976).

5 Haziran 1977 genel seçimlerine "Manen ve Maddeten Kalkınmış Yeniden Büyük Türkiye" sloganıyla hazırlık yapan MSP seçimlerden %8,6 oy almıştır. Barajsız D'Hondt sisteminin uygulandığı seçimlerden 24 milletvekili çıkarmıştır (Seçim Sonuçları, 5 Haziran 1977, www.ysk.gov.tr).

Olağan kongre öncesinde yapılan seçimlerde, bir önceki seçimlere göre oyların düşmesinin etkisi kongreye de yansımıştır. Kongrede faaliyet raporunda oy azlığı ile hak davanın gücünden hiç bir şey kaybetmeyeceği vurgusu yapılmıştır. Raporda, *"Hak davalar gücünü hak oluşundan alır. Oy azlığı veya oy çokluğu ile veya alınan neticelerin her seçimde ayrı ayrı tecelli etmesi ile hak dava gücünden hiçbir şey kaybetmez. Hak haktır, batıl batıldır. Hak davanın mensubu az da olsa, batıl davaların mensubu çok da olsa, batıl hakka tercih edilmez. Batıl hakkın üstünde veya önünde mütalaa edilemez."* denilmiştir. (MSP 4. Olağan Kongre Faaliyet Raporu, 1978).

Kongrede siyasi süreçte gelinen oy kayıplarının parti nazarında bir önem teşkil etmediği ve yapılacak olan yeni seçimlerde partinin tekrar oy oranlarının artacağı yönünde konuşmalar yapılmasına rağmen kongre Korkut Özal'ın önderliğinde bir muhalefete sahne olmuştur. Korkut Özal genel başkan Necmettin Erbakan'a karşı başkan adayı olmak istemiş ancak, tabanda aradığı desteği bulamayarak aday olamamıştır. Aday olmamasına karşın Erbakan'ın listesi karşısına yönetim kurulu için alternatif liste çıkarmıştır. Sert tartışmaların yaşandığı kongrede muhalif listeden Kadir Mısıroğlu, Mustafa Yazgan ve Korkut Özal Erbakan'ın kongre listesini delerek parti yönetimine girmişlerdir. (Akyel, 2021)

Kongrede Necmettin Erbakan'ın listesi "Oğuzhan Asiltürk, Temel Karamollaoğlu, Süleyman Arif Emre, Yasin Hatipoğlu, Recai Kutan, Şevket Kazan, Fehim Adak, Hasan Aksay, Lütfi Doğan, Tahir Büyükkörükçü, Ali Oğuz, Fehmi Cumalıoğlu,

Talip Alp, Remzi Hatip, Abdülkerim Doğru, Ali Güneri, Hüseyin Erdal, Rıza Öztürk, Turhan Akyol, Abdullah Tomba"dan oluşmaktadır. Buna karşın Korkut Özal'ın listesi ise "Kadir Mısıroğlu, İsmail Kahraman, Mustafa Yazgan, Bülent Arınç, Erdem Beyazıd, Lütfi Doğan, Tahir Büyükkörükçü, Abdülkerim Doğru, Abdurrahman Ünsal, Hasan Seyithanoğlu, Muammer Dolmacı, Sabri Özpala, Cevat Ayhan, Kemal Şadoğlu, Hüseyin Coşkun, Necati Gençoğlu, Hasan Kalyoncu, Cumhur Güven' den oluşmaktadır (www.milligazete.com.tr, 25.10.2021)

Korkut Özal kongre sonrası parti içerisinde muhalefete devam etmiş ve ilerleyen dönemde partiden kardeşi Turgut Özal ile birlikte istifa ederek 12 Eylül darbesi sonrasında 20 Mayıs 1983 yılında Anavatan Partisini kurmuşlardır. Anavatan Partisi'nin her ne kadar kurucu genel başkanı Turgut Özal görülse de, partinin kuruluş aşamasında ve kurulmasında temel aktör ve etken Korkut Özal olduğu bilinmektedir. Korkut Özal'ın Anavatan Partisinin kuruluşundan çok sonra bir gazeteye verdiği beyanında "Anavatan Partisi 1983 yılında kurulurken Turgut Özal'ın yanında siyaset planladım" beyanı parti kuruluşundaki etkiyi açıkça göstermektedir. (www.milliyet.com.tr, 21.04.2003)

Korkut Özal'ın Milli Selamet Partisi 4.Büyük Kongresinde Necmettin Erbakan'a karşı Milli Görüş hareketi içerisinde başlatmış olduğu mücadele, kongre sürecinde fazla etki gösterememiş olsa da, ilerleyen dönemlerde hareketi olumsuz etkilemiştir. 1980 darbesi sonrası kardeşi Turgut Özal'ın parti kurmasına katkı sağlamış, daha sonra AK Parti'nin kuruluşunda arka planda parti kurucularını yönlendirmede de büyük rol oynamıştır (www.milligazete.com.tr, 25.10.2021).

5.3. Refah Partisi

1980 darbesi sonrası siyasi partilerin kapatılan Milli Selamet Partisi yerine Milli Görüş hareketinin yeni partisi olarak kurulan Refah Partisi ile siyasi mücadeleye devam edilmiştir. Yaşanılan bu darbe sonrası partilerin kapatılması Milli Selamet

Partisi içerisindeki Özal kardeşlerin önünü açmış ve Anavatan Partisi ilk filizlerini bu dönemde vermiştir. Buna benzer bir durum 28 Şubat tarihinde post-modern darbe olarak bilinen süreç sonrası kapanan Refah Partisi döneminde de yaşanmış ve her iki kapatma sonrasında hareket içindeki muhalif grupların kendilerine alan açmalarına imkân sağlanmıştır.

Milli Selamet Partisi'nin darbe sonrası kapatılması gibi 28 Şubat post-modern darbe sonrası Refah Partisi'nin kapatılmasının ardından Necmettin Erbakan'ın siyasi yasaklı olması ve siyaseten önünün kapatılması bütün bu olaylardan bağımsız olarak değerlendirilemez. Hareketin liderinin siyasi yasaklı olması hareket içinde yapılan yeni siyasi oluşumların güçlenmesine fırsat vermiştir.

14 Ekim 1973 yılında yapılan milletvekili seçimlerine bakıldığında hareketin ikinci partisi olan MSP %11,8 oy oranına ulaşmıştı. Hareketin kapanan partisi MSP'nin aldığı bu oy oranının yakalanması ancak 18 yıl sonra mümkün olabilmiştir. 1980 sonrası kurulan Refah Partisi'nin girdiği 20 Ekim 1991 seçimlerinde aldığı oy oranı %16,8 olmuştur. %16,8 oy alan Refah Partisi ile hareket 18 yıl darbe ve parti kapatmanın ardından seçmen nazarında adeta toparlanma zamanı geçirmiştir. Bu dönemde hareket içinden ayrılarak kurulan Anavatan Partisi'nin iktidarda olması ise bu toparlanmanın gecikmesinde seçmen algısının değişmesinde etkili olmuştur (Seçim Sonuçları, 20 Ekim 1991, www.ysk.gov.tr)

5.4. Fazilet Partisi 1. Büyük Kongresi (14 Mayıs 2000)

Milli Güvenlik Kurulu'nun 28 Şubat 1997 tarihli bildirisinin ve 21 Mayıs 1997 tarihinde Refah Partisi aleyhine açılan kapatma davasının ardından partinin kapatılma tehlikesini gören Necmettin Erbakan, Millî Görüş camiasında farklı görevlerde bulunan ve aynı zamanda MSP'nin avukatlığını yapan İsmail Alptekin'in başkanlığında 17 Aralık 1997'de Fazilet Partisi'ni kurdurmuştur. Hemen arkasından 1994 seçimlerinde %21,4 oy alarak Türkiye'nin en büyük partisi olmayı başaran RP

28 Şubat 1997 de gerçekleştirilen post modern darbe sonucu 16 Ocak 1998 tarihinde kapatılmış ve arkasından RP'den 17 Aralık 1997 yılında İsmail Alptekin'in öncülüğünde kurulan Fazilet Partisine geçişler başlamıştır.

Millî Görüş hareketinin kurduğu bütün partilerin kapatılması algısının olduğu bir ortamda kurulan FP'yne geçişlerde artık laikliğe aykırı hareket etmemek ve irtica gibi konulardan uzak durmak gerekliliği çerçevesinde yorumlar yapılmaya başlamıştır. Geçmişteki parti kapatma hadiselerinden dolayı RP milletvekillerinden Mehmet Bekaroğlu FP'de RP'den farklı olarak merkeze daha yakın olmasının gerekliliğinin yanı sıra genel merkez ve teşkilatlarda %40 eski isme karşılık %60 yeni isimle hareket edilerek merkeze yakın bir kadro çıkarılması tespitinde bulunmuştur (Bekaroğlu, 2007, s:103). Bu ve benzeri girişimlerle 28 Şubat sonrasında Millî Görüş Hareketinin içerisinde yeni bir grup oluşmaya başlamıştır. Hareketin lideri Necmettin Erbakan'ın parti içindeki otoritesini tartışan bu grup kendisini "yenilikçi" olarak isimlendirmişlerdir. Yenilikçiler, ABD ile daha stratejik ilişkiler kurulmasının mümkün olduğu, Erbakan'ın 28 Şubat'ta geri adım attığı gibi söylemler ortaya koymakta ve harekette yenilik istemekteydiler (Yalçın, 2012, s:27).

Refah Partisi'nin kapatılması sürecinden sonra kurulan hareketin yeni partisi FP, 18 Nisan 1999'da yapılan seçimlerde oy kaybına uğrayarak %15,4 oy oranıyla 3. siyasi parti olmuştur.

Diğer bir ifadeyle 28 Şubat post-modern darbe sonrası Milli Görüş hareketinin ana seçmen kitlesi olan inançlı kesime yapılan baskı ve zorlamalar kitle üzerinde olumsuz yansımalar ile birlikte, umutsuzluk da oluşturmuştur. 1994 seçimlerinde %21,4 oy alarak seçimlerden birinci parti olarak çıkan hareket, post-modern darbe sonucu kapatılması ve yasaklamaların başlaması sonrası yapılan yerel seçimlerde %6'ya yakın oy kaybı yaşayarak %15,4 oy oranıyla üçüncü parti olmuştur.

Tablo 5. 1 : 1994 yılı milletvekili seçim sonuçları

PARTİNİN ADI	OY ORANI	MİLLETVEKİLİ SAYISI
DSP	% 22,20	136
MHP	% 15,40	129
FP	% 15,40	111
ANAP	% 13,20	86
DYP	% 12,00	85
Kaynak: www.ysk.gov.tr		

18 Nisan 1999 seçimleri sonrası Demokrat Sol Parti, Milliyetçi Hareket Partisi ve Anavatan Partisi koalisyon ortağı olarak hükümeti kurmuş ve Fazilet Partisi mecliste ana muhalefet partisi olarak yer almıştır. Milletvekillerinin mecliste yemin etme merasiminde FP İstanbul milletvekili Merve Kavakçı'nın başörtülü olarak katılması ve Demokrat Sol Parti genel başkanı Bülent Ecevit'in "birileri şu kadını sustursun.." cümleleri sonrası gergin anlar yaşanmış ve Kavakçı'nın yemin etmesi engellenmiştir. Bu olay daha sonra FP'nin kapatılma davasında gerekçelerin birisi olarak yer almıştır (www.yenisafak.com, 03.05.20219).

2 Mayıs 1999 tarihinde gerçekleşen yemin krizinden sonra 7 Mayıs 1999 da Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vural Savaş tarafından FP'ye kapatma davası açılmıştır. Bu tarih aynı zamanda "gelenekçi grup" ile "yenilikçi grup" arasındaki ayrışmanın daha keskinleşmesinin işareti olmuştur.

Milli Görüş hareketinin içerisinde evvelden beri bulunan isimler RP'nin kapatılmasıyla başladıkları sorgulamalar, Vural Savaş'ın FP'ye kapatma davası açmasıyla birlikte daha da derinleşmiş ve hareketin gidişatı açısından FP'yi ikiye ayırmıştır. Bir tarafta şimdiye kadar uygulanan metodun ve uygulanan siyasetin doğru olduğunu savunan "Gelenekçi" grup, diğer tarafta uygulanan siyaset tarzının

yanlış olduğunu, bu şekilde devam edilirse kitle partisi olamayarak parti kapatmaları ile uğraşmaya devam edeceklerini savunan "Yenilikçi" grup yer almaktadır.

Gelenekçi grupta; Recai Kutan'ın başkanlığında Oğuzhan Asıltürk, Süleyman Arif Emre, Yasin Hatipoğlu, Lütfü Doğan, Prof. Dr. Mustafa Kamalak, Temel Karamollaoğlu, Prof. Dr. Oya Akgönenç, Rıza Ulucak, Fethullah Erbaş, Fehim Adak, Cevat Ayhan, Faruk Çelik, Mehmet Bekaroğlu, Numan Kurtulmuş, Bahri Zengin, İsmail Alptekin, Veysel Candan, İsmet Toprak, Tahir Akyürek, Necati Çelik, Ahmet Derin, Sacit Günbey, Ö.Vehbi Hatipoğlu, Ertan Yürek, Lütfi Yalman, İbrahim Atıcı, Musa Demirci, Ahmet Cemil Tunç, Ali Sezal, Enver Bakırcı, Turhan Alçelik, Cemalettin Hınıslıoğlu, Teoman Rıza Güneri, Dengir Mir Mehmet Fırat, Hüsamettin Korkutata gibi isimler yer almaktadır.

Yenilikçi grupta ise; Abdullah Gül'ün Başkanlığı'nda Abdüllatif Şener, Bülent Arınç, Salih Kapusuz, Mehmet Ali Şahin, Abdülkadir Aksu, Akif Gülle, Cemil Çiçek, Ersönmez Yarbay, Ali Coşkun, Mustafa Baş, Osman Pepe, Nazlı Ilıcak, Murat Mercan, Zeki Ergezen, Tevhit Karakaya, Mehmet Elkatmış, Abdullah Çalışkan, Zülfikar İzol, Mehmet Özyol, İlyas Aslan, Ergun Dağcıoğlu, Kemalettin Göktaş, Bekir Sobacı, Azmi Ateş, Halise Çiftçi, Eyüp Sanay, İrfan Gündüz, Ömer Er, Ramazan Toprak, A.Veli Seyda, Hüseyin Arı, Sabahattin Yıldız, Şükrü Ünal, Mustafa Ünaldı, Hacı Biner, Zeki Karabayır, Nurhan Akyüz, Nurettin Aktaş, Raşit Küçük, Mehmet Ali Bulut yer almaktadır.

14 Mart 2000'de hareketin lideri Necmettin Erbakan 25 Şubat 1994 tarihinde Bingöl'de gerçekleşen mitingde yaptığı konuşması sebebiyle yargılandığı Diyarbakır DGM tarafından Ceza Kanunun 321. Maddesi 2. Fırkasından dolayı 1 yıl hapis cezasıyla cezalandırılmıştır (Milliyet Gazetesi, 15.03.2000).

Fazilet Partisinin 1.Büyük kongresinden hemen önce çıkan bu karar hareket içerisindeki dinamiklerin daha hızlı hareketlenmesine sebep olmuştur. Abdullah Gül kongre öncesinde teşkilatları dolaşarak kongre çalışmalarını hızlandırmıştır.

Abdullah Gül kongre öncesi bütün delegelere mektup göndermiştir. Bastırılan broşürde yer alan şu ifadeler teşkilatlarda tepkiyle karşılanmıştır;

> "*Belki ifadelerim yadırganacaktır ama yine de söylemek zorunda olduğumuzu düşünüyorum. Bizim için ortada bir mağlubiyet var, bunu aynen kabul etmemiz gerekiyor. Konu medeniyetlerle ilgili. Karşılaşma adeta medeniyetlerin karşılaşması. Bir batı medeniyeti var, bir de bizim baştan beri ileri sürdüğümüz tezler var. Bence bu hüzünlü bir yol, ortada açık bir mağlubiyet var." (*www.milligazete.com.tr, 24.04.2007)

Fazilet Partisi 1. Büyük Kongresinin 14 Mayıs 2000 tarihinde yapılmasına karar verilmiştir. Olağan kongre olmasına rağmen bu kongre Millî Görüş Hareketi açısından farklı bir kongre olacaktır. Geleneklere bağlı olarak yola devam eden kadroların karşısında yenilikçi bir ekip oluşmuştur. Yenilikçi ekip harekettin çizgisini ideolojik bir parti olmaktan kitle partisi olmaya çekmeyi amaçlamıştır.

Fazilet Partisi'nin 1.Büyük Kongresinde iyice kendini belli eden 'gelenekçi/yenilikçi" ayrışması adeta 1978 yılında MSP'nin 4. Büyük Kongresine benzemektedir. O dönemde İstanbul İl Gençlik Kolları başkanlığı görevini yürüten R.Tayyip Erdoğan Korkut Özal'ın çıkardığı ikinci listeye destek vermiştir. Korkut Özal'ın listesine o dönem destek veren bir delege konumunda olan R. Tayyip Erdoğan, Fazilet kongresinde yenilikçi kanadın önde olan isimlerinden olmuştur.

Fazilet Partisi Genel Başkanı Recai Kutan kongrede adaylığını açıkladıktan sonra, Partinin Grup Başkanvekili Bülent Arınç, Kayseri Milletvekili Abdullah Gül ve Sivas Milletvekili Abdüllatif Şener de adaylıklarını açıklayarak genel başkanlığa talip olduklarını ilan etmişlerdir.

Gelenekçi kanadın tek adayı olan Kutan'ın karşısında yenilikçi adaylar Gül, Arınç ve Şener'in ayrı ayrı aday olmaları yenilikçilerin şansımı azaltmaktadır. İstanbul eski Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan ile yenilikçi kanadın görüşmeleri

neticesinde tek aday üzerinde anlaşılmış ve 1.Olağan kongrede Abdullah Gül'ün tek aday olarak Recai Kutan'ın karşısına çıkması kararlaştırılmıştır.

Kongre Ankara ASKİ kapalı spor salonunda tertiplenmiş ve yoğun katılımla gerçekleştirilmiştir. Kongrede siyasi yasaklı olan hareketin lideri Necmettin Erbakan'ın bir mesajı okunmuş ve uzun dakikalar boyunca mesaj ayakta alkışlanmıştır. Yenilikçi cephe bu mesajın okunmasıyla delegelerin etkileneceği sebebiyle rahatsızlıklarını dile getirmişlerdir (Esengün, 2022, s.299).

Kongre kamuoyunun beklentisinin aksine demokratik bir ortamda gerçekleşmiştir. Karşılıklı ithamların çok yer almadığı kongre daha ziyade hükümet eleştirileri ve genel siyaset üzerinden konuşmalara konu olmuştur. Yapılan seçimler sonrası kongrede kayıtlı 1.238 delegenin 1.195'i oy kullanmış, kullanılan oyların 1.154 tanesi geçerli sayılmıştır. Recai Kutan 633 delegenin oyunu alarak genel başkan seçilmişken, Abdullah Gül 521 oyda kalarak seçimi kaybetmiştir (www.hurriyet.com.tr, 15.05.2000)

Kongre sonucunun açıklanmasıyla kürsüden konuşma yapan Kutan; Türkiye'de ve Fazilet Partisi'nde yeni bir dönemin başladığını belirterek, önümüzdeki dönemde FP'yi iktidara taşıyacak bütün tedbirleri el birliğiyle almak mecburiyetinde olduklarını vurgulamış ve kongrede iki adayın birbirini kırmadan sportmence yarıştığını ifade etmiştir. Her iki adayın da hayırda yarıştığını belirterek, asıl hayırda yarışmanın yarın sabahtan itibaren başlayacağını ve FP'nin daha iyi yere gelmesi için beraber çalışacaklarını ifade etmişlerdir (www.arsiv.ntv.com.tr, 15 Mayıs 2000).

Recai Kutan konuşması sonrasında diğer aday Abdullah Gül'ün de konuşma yapmasını istemiştir. Bu talep üzerine konuşma yapan Gül, hayırda yarışın bugün itibariyle bittiğini ve artık genel başkan Recai Kutan'ın emrinde ne görev verilirse yapacaklarını ifade etmiştir. Ayrıca kendilerine genel başkanlık için daha erken olduğunu söyleyenlere de "Neremiz genç, 70 yaşına geldikten sonra mı genel başkan

olalım" diyerek tepkili bir konuşma gerçekleştirmiştir (www.arsiv.ntv.com.tr, 15 Mayıs 2000).

Kongre sonrası iç dinamiklerde kulis ve yeni oluşum planları devam ederken, partiyi bölerek gitmenin kendilerine olumsuz yansıyacağını düşünen yenilikçi kanadın aradığı fırsat 22 Haziran 2001 tarihinde fiilen oluşmuştur. Anayasa Mahkemesi 7 Mayıs 1999 tarihinde açılan FP'ne kapatma davası neticelenmiş ve parti Siyasi Partiler Kanunu 78, 86 ve 87. maddelerine aykırı eylemleri, hareketin lideri Necmettin Erbakan'ın resmi kurum ve kuruluşlarla birlikte üniversitelerde başörtüsü kullanımını teşvik etmesi gibi söylemlerini laikliğe engel ve/veya tehdit olarak göstermesi sebebiyle kapatılmasına karar vermiştir (www.arsiv.ntv.com.tr, 22 Haziran 2021)

Milli Görüş hareketinin siyasi hayata başladığı ilk partisi Milli Nizam Partisi, daha sonra Milli Selamet Partisi, Refah Partisi ve son olarak Fazilet Partisi irticai faaliyet gerekçesi ile kapatılmıştır. Yenilikçi kanadın ilk baştan itibaren savunduğu tez kapatma kararı ile daha da güçlenmiş, artık milli görüş hareketinin geleneksel siyaset anlayışı ile yol yürünemeyeceği olgusu iyice benimsenmiştir.

Kapatma kararının ardından daha önceki Milli Selamet Partisi kapatma kararlarında olduğu gibi hareketin liderinin siyasi yasaklı olması, hareketin bölünme sürecindeki kulisi güçlendirmiş ve Fazilet Partisi kongresinde artık somutlaşan gelenekçi-yenilikçi akımlar iki farklı parti kurulması ile yollarını ayırmışlardır.

Gelenekçi akım 20 Temmuz 2001 tarihinde Saadet Partisi'ni kurarak Milli Görüş Hareketinin temsilcisi olmaya devam etmiş, yenilikçi akım 14 Ağustos 2001 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) 'ni kurarak Milli Görüş Hareketinden ayrılmışlardır. Daha sonra yapılan açıklamalarla bu ayrılığı *" Biz Milli Görüş gömleğini çıkardık"* diyerek, Milli Görüş Hareketinden farklı bir siyasi yapı oluşturduklarını ifade etmişlerdir (Milliyet Gazetesi, 17 Mayıs 2003)

5.5. Saadet Partisi 4. Olağan Kongresi (11 Temmuz 2010)

Millî Görüş hareketinin bağımsızlar hareketi ile başlayan siyasi sürecinde üst üste gelen parti kapatmaları neticesinde hareketin kurulan beşinci partisi Saadet Partisi ortaya çıkmıştır. FP kapatıldıktan sonra Millî Görüş hareketinin siyasi alanda oluşan boşluğu doldurmak için, yenilikçiler olarak isimlendirilen Abdullah Gül ve listesindeki arkadaşları 14 Ağustos 2021 de Recep Tayyip Erdoğan'ın genel başkanlığında AK Parti'yi kurmuşlardır.

20 Temmuz 2021 tarihinde hareketin lideri Necmettin Erbakan'ın siyasi yasaklı olması sebebiyle Recai Kutan'ın genel başkanlığından kurulan Saadet Partisi, parti programına herkesin dini vecibelerini yerine getirme hakkına sahip olduğunu vurgulayarak evrensel olarak laiklik tanımı yapılmasını belirtir (Saadet Partisi Programı, 2001).

İnsanın kendisini ifade etmesi, diğer insanlara faydalı olması ve kemale erebilmesi, iradesini ve aklını iyiden, güzelden, doğrudan, faydalıdan ve adaletten yana kullanması ile mümkün olacağını belirten parti, insanların bazı reddedilmez hakları ve özgürlüklerinin olması ve bunların diğer insanların tasallutundan korunması gerekliliğini savunur (Saadet Partisi Programı, 2001).

Saadet Partisi kuruluşundan itibaren insanların saadeti için her şeyden önce şu beş şartın olması gerektiğini savunur (Saadet Partisi Programı, 2001). Bunlar;

1. Sevgi, huzur, barış ve kardeşlik,

2. İnsan hakları ve özgürlükler,

3. Özgürlükler herkes tarafından en geniş anlamda kullanılırken insanlar arasında çatışma olduğunda özgürlüklerin sınırlarının adaletle çizilmesi,

4. Saadet için barış, huzur, özgürlükler ve adalet gereklidir ama yeterli değildir. Bunun için refah da gereklidir; insanlar ihtiyaçlarını kolay ve bol bir şekilde karşılayabilmelidirler.

5. Yukarıdaki unsurların hepsi sağlansa da saadet tam olarak gerçekleşemez; tam saadet için izzet, onur ve saygınlık da gereklidir.

İyi insan olmanın ancak herkesin iyiliğini ve saadetini istemekle mümkün olacağını, bundan dolayı insanların saadeti için zorunlu olan bu beş temel şartın tesisi için gayretle çalışmayı, bir insanlık görevi olarak görmektedir. İnsanların saadeti için yanlışın değil doğrunun, kötü ve çirkinin değil iyinin ve güzelin, zararlının değil faydalının, zulmün değil adaletin hakim olması gerekir. Bundan dolayı da doğrunun, iyi ve güzelin, faydalının ve adaletin hakim olması için çalışmayı bir insanlık vecibesi olarak gören bir anlayışla partinin temelleri oluşturulmuştur (Saadet Partisi Programı, 2001).

Partinin kuruluşunun bir yenilgiden ziyade yeni bir heyecan olarak tanımlayan hareket, Birinci Dünya Savaşından sonra istiklalini kaybetme tehlikesini gören milletin Müdafaa-i Hukuk hareketi ile ayağa kalkarak 'Ben Ölmedim' deyip mukadderatına sahip çıkmak için başlattığı İstiklal Savaşındaki şevk ve heyecanını kuşandığı belirtmektedir (Saadet Partisi Programı, 2001).

Yeni kurulan parti bu heyecan ve şevkle meclisteki çalışmalarını sürdürürken 31 Temmuz 2002 tarihinde Türkiye Büyük millet Meclisi Genel Kurulunda erken seçim yapılması gündeme gelmiştir. 3 Kasım 2002 tarihinde milletvekili seçimlerinin yapılması teklifi oylanarak (Oy Dağılımı: 514 Toplam Oy, 449 Kabul, 62 Ret, 3 Çekimser) Meclisten geçmiştir (T.B.M.M., 2002, B. 123, s. 431).

Yapılan seçim sürecinde "Acil Onarım ve Atılım Programı" adıyla yayınlanan parti seçim beyannamesinde ağırlıklı olarak "Millî Görüş" vurgusu yapılmış ve Refah

Partisinin İktidarı döneminde yapılan çalışmalara atıflarda bulunulmuştur (Saadet Partisi Seçim Beyannamesi, 2022).

Yapılan seçimlerde Saadet Partisinin kullandığı sloganlar, sunduğu argümanlar Millî Görüş Hareketi çizgisinde oluşurken, yapılan seçim çalışmasını ülkenin içinde bulunduğu durumun tespiti, teşhisi ve tedavisi olarak üç ana başlık halinde sürdürmüştür (Saadet Partisi Seçim Beyannamesi, 2022).

Ancak 3 Kasım 2022 Türkiye Geneli Milletvekili seçimlerini %2,5 oranında 785.489 oy alarak tamamlayan Saadet Partisi, %10'luk seçim barajının altında kalarak Meclise girememiştir. (Seçim Sonuçları, 3 Kasım 2022, www.ysk.gov.tr)

Seçimlerin sonuçlarına bakıldığında yenilikçi kanat olarak adlandırılan AK Parti uygulamış olduğu seçim stratejisi ve söylemleriyle Millî Görüş Hareketinin devamı olan Saadet Partisine gitmesi muhtemel oyları kendisine yönelttiği görülmektedir. Kuruluş aşamasından itibaren siyasi olarak Millî Görüş çizgisinde bir parti olmadığını ve o gömleği çıkardığını belirten parti, merkez kadrosunun büyük çoğunluğunun Fazilet Partili milletvekillerinden oluşması ve merkez sağ vurgusuyla çalışmalarını sürdürmesi sonucu Saadet Partisine oy verecek seçmeni kazanmayı başarmıştır (Milliyet Gazetesi, 17 Mayıs 2003)

Fazilet Partisinin kapatılması sürecinden itibaren başta Necmettin Erbakan olmak üzere parti yöneticisi birçok ismin hukuki sürece tabi tutulması olmak üzere sonraki seçimlerde alınan düşük oy oranlarından dolayı demoralize olan Saadet Partisi, 8 Nisan 2006 tarihinde 2. Olağan kongresini gerçekleştirmiştir. Kongrede vekâleten göreve devam eden M. Recai Kutan tek liste ile seçime girmiş ve genel başkanlık görevine asaleten seçilmiştir (Milliyet Gazetesi, 10 Nisan 2006).

Öte yandan Saadet Partisi 21 Ekim 2007 yılında gerçekleştirilen halk oylamasında, cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi başta olmak üzere birkaç anayasa

değişikliğini de kapsayan oylamayı "Evet" şeklinde oy vererek desteklemiş," %68,95 Evet" " %31,05 Hayır" sonucuyla değişiklik kabul edilmiştir (Seçim Sonuçları, 21 Ekim 2007, www.ysk.gov.tr). Bu süreçte Necmettin Erbakan'ın 2 yıl 4 ay hapis cezasını evinde infaz edilmesine karar veren Ankara 9. Ağır Ceza Mahkemesi kararını, Cumhurbaşkanı seçilen Abdullah Gül 19 Ağustos 2008'de sürekli hastalık sebebi ile değerlendirip, affına karar vermiştir (Milliyet Gazetesi, 19 Ağustos 2008).

Saadet Partisi Döneminde Has Parti'nin Kurulması Sürecindeki Kongreler

Refah Parti'nin kapanmasıyla başlayan ve Fazilet Partisi'nin kapanmasıyla devam eden gelişmeler ışığında Millî Görüş Hareketi, teşkilatlarına yeni bir heyecan ve yeni motivasyon katmak istiyordu. Bu bağlamda teşkilatların da dillendirdiği genç ve karizmatik yeni bir genel başkan seçilmesi tartışmaları başlatıldı. Bu tartışmaların bir sonucu olarak Saadet Partisi 26 Ekim 2008 tarihinde 3. Olağan Kongresi yapılması kararlaştırdı. Bu süreçte Recai Kutan sonrası genel başkanın kim olması gerektiği konuşulurken teşkilat mensuplarının aklında bir kaç isim telaffuz ediliyordu. Partinin o dönem teşkilat başkanlığı görevini yürüten 21.Dönem Erzurum Milletvekili Lütfü Esengün Kongre sürecine giderken yaşanan genel başkan adayı belirleme sürecini şu şekilde anlatır;

> *"Kongre tarihi henüz belli değilken bir gün Erbakan Hoca beni ve Musa Demirci'yi konuta çağırdı. Musa Bey ile teşkilatta birlikte çalışıyorduk. Biz teşkilatla ilgili bir görüşme olacağı tahmini ile konuta gittik. Hoca bizi kabul etti. Masanın bir başında hoca oturuyor, bana şöyle karşıma geç diyerek beni masanın öte başına oturttu ve bana 'sen bir toplantıda Numan Bey'in genel başkan olması lazım geldiğini söylemişsin' diye rahatsızlığını ifade eden bir sual sordu. Ben 'hocam ben şu anda Recai Kutan'ın yardımcısıyım, böyle bir sözü söylemek üstelik bir toplantıda, bana yakışmaz, ben bunun idrakindeyim, böyle bir söz söylemedim, böyle bir toplantıda olmadı, size yanlış bilgi vermişler' dedim Hoca ikna oldu, bize güvenirdi. Sonra devam ettim 'ancak hocam Anadolu'da nereye gitsek bize büyük kongreyi soruyorlar, kongreyi sormalarından maksat yeni genel başkanın kim olacağı, telaffuz edilen isim de Numan*

> *Kurtulmuş. Partide milletvekili arkadaşlarla sohbet de bu konu açılınca yine zikredilen isim Numan Kurtulmuş, durum bu hocam. Ben hiçbir toplantıda Numan Kurtulmuş genel başkan olacak demedim ama konuşulan isim de Numan Kurtulmuş' Erbakan Hoca istişareler yaptı, teşkilatta anketler yapıldı ve sonuçta kendi tabiriyle 'kerhen' de olsa Numan Kurtulmuş'un genel başkan olmasına razı oldu."* (Esengün, 2022, ss.348-349)

Saadet Partisi yapılan 3.Olağan Kongrede genel başkan Recai Kutan'ın yerine tek liste Numan Kurtulmuş'u aday göstermiş ve 946 delegeden 924'ünün oyunu alarak genel başkanlığa seçilmiştir (Hürriyet Gazetesi, 27 Ekim 2008).

Numan Kurtulmuş'un genel başkan olmasıyla birlikte Mili Görüş Hareketinde yeni bir yapılanma oluşturulmuştur. Hareket kurulduğundan itibaren emek veren ve mücadele edenlerden Yüksek İstişare Kurulu oluşturulmuştur. Başkanlığını Necmettin Erbakan'ın yaptığı Yüksek İstişare Kurulunun amacı, hareketin istikamet üzere gitmesini ve hataya düşmemesini sağlamak olarak belirlenmiştir. Bu amaçla oluşan kurul, genel başkan ve genel merkez yöneticilerinin karar almasında etkin rol üstlenmeye başlamıştır (Hürriyet Gazetesi, 27 Ekim 2008).

29 Mart 2009 yılında yapılan Yerel Seçimlerde Millî Görüş Hareketinin temsilcisi Saadet Partisi Türkiye geneli İl Genel Meclis Üyesi bazında 2.079.701 oy alarak %5,3 oranında oyla 80 belediye başkanlığını kazanmıştır. Kazanılan belediyeler arasında il belediye başkanlıkları bulunmamakla birlikte, büyük ilçe ve beldelerde kazandığı belediyelikler olmuştur (Seçim Sonuçları, 29 Mart 2009, www.ysk.gov.tr).

Yerel seçimlerde alınan bu başarı sonrası parti içi hareketlenmeler görülmeye başlamıştır. Genel olarak parti Genel Merkez ile Yüksek İstişare Kurulunun çalışmalarına bakıldığında Necmettin Erbakan'ın parti çalışmalarında Numan Kurtulmuş'a müdahale etmediği, fakat büyükşehir il başkanlarının değiştirilmesinde birlikte istişare ederek tayin edilmesi gerektiği söylenmiştir. Genel Başkan Numan

Kurtulmuş'un bazı il başkanlarını inisiyatif kullanarak değiştirmesi teşkilat mensupları arasında partiye yeni kan katarak takviyeden ziyade, hareketin lideri Erbakan'a sadık olanların tasfiyesi olarak konuşulmaya başlanması ve polemiklerin çoğalması üzerine 11 Temmuz 2010 tarihinde 4.Olağan Kongrenin yapılması kararı alınmıştır (Kazan, 2010).

Seçim Kurulu takvimine göre 6 ay sonra olağan kongre dönemi gelmesine karşın alınan erken kongre kararı parti genel merkezi ile yüksek istişare kurulunun arasında yaşanan anlaşmazlığı özetlemektedir. Bir anda erken kongre kararı alarak *"bir yerden bir şey kaçırıyormuş gibi.." (*Kazan, 2011, s.6) kongre yapılması Yüksek İstişare Kurulunca da anlamlandırılamamıştır.

Kongre kararı alınmadan önce Genel Başkan Numan Kurtulmuş Başkanlık Divanı toplantısında 2010 baharında olağanüstü kongre yapılması ile ilgili herkesin yazılı düşüncesini istemiş, genel kanaat olağanüstü kongrenin yanlış olacağı yönünde bildirilmiştir. Daha sonra Numan Kurtulmuş, 11 Temmuz da kongrenin yapılması ile ilgili müracaatların yapılması talebini ileterek, olağanüstü kongre başvuruları yapılmıştır.

Alınan bu karada hareketin lideri Necmettin Erbakan'ın izni olmadığı gibi, haberi bile olmadığı ifade edilmiştir. Buna rağmen Erbakan alınan karara tepki vermeyerek kongre hazırlıklarının başlamasını söylemiştir. Kongre öncesi yapılan görüşmelerde Genel Başkan olarak Numan Kurtulmuş'un devam etmesi kararı alınmış fakat Genel İdare Kurulu belirlenmesinde ihtilafa düşülmüştür. İlk başlarda Numan Kurtulmuş ile Necmettin Erbakan isimlerde anlaşıyor gibi görünse de kongre günü yaklaştıkça Numan Kurtulmuş kendi başına hareket ederek kendisi bir liste hazırlamıştır (Esengün, 2022, s.350).

Partililerin yoğun katılım sağladığı 4.Olağan Kongre öncesinde yaşanılan anlaşmazlıklar devam etmiştir. Kongre divan başkanlığına daha önce Mustafa Kamalak'ın aday gösterilmesi kararlaştırılmışken, genel başkanın talebi ile Teoman

Rıza Güneri'nin ismi aday olarak çıkarmıştır. Kongre sürecinde hissedilen gerginlik, konuşmalar sonrasında seçime geçilmesiyle yerini kargaşa ve liste yarışına bırakmıştır (Esengün, 2022, s. 352).

Daha önce Millî Görüş partilerinde örneği olan iki liste ile seçim yapma yeniden gündeme gelmiştir. İki listenin de genel başkan adayı Numan Kurtulmuş olmakla birlikte, yeşil liste Necmettin Erbakan'ın yani yüksek istişare kurulunun listesi, beyaz liste ise Numan Kurtulmuş'un çıkardığı listedir. Genel başkan adayı Numan Kurtulmuş'un yeşil listesinden istifa etmesi üzerine kendisine yakın isimlerde Necmettin Erbakan'ın listesinden istifa etmiş ve yeşil liste genel başkan adaysız olarak oylamaya geçilmiştir. Salonda çıkan kargaşa ve belirsizlik üzerine salonu oy kullanmadan terk eden delegeler olmuş, salonda olanlar ise oy kullanmakta çekimser kalmışlardır.

Kongrede 1.250 delegeden 634'ü oy kullanmış, Numan Kurtulmuş 490 oy alarak ilk turda seçilememiştir. İkinci tura kalan seçimlerde 279 oy alan Kurtulmuş, salt çoğunluk şartı aranmayan üçüncü turda 310 delegenin oyunu alarak genel başkanlığa seçilmiştir (www.beyazgazete.com, 11 Temmuz 2010).

Numan Kurtulmuş'un beyaz listesiyle Genel İdare Kuruluna 42 yeni isim dahil olurken, Necmettin Erbakan'ın yol arkadaşlarından Recai Kutan dışında, Erbakan'ın ailesi dahil kimse dahil edilmemiştir. Beyaz listenin İstanbul'da hazırlandığı ve kendi listesinde bile Numan Kurtulmuş'un tanımadığı kişilerin bulunduğu belirtilmektedir. (Esengün, 2022, s. 352).

Yaşanılan bu süreçte hareket zarar görmüş ve 1.250 delegenin tamamının oyunu alabilecekken 310 oyla genel başkan seçiminin yapılmış olması Necmettin Erbakan'ı rahatsız etmiştir. Olağanüstü bir kongre yaparak bu eksikliğin giderilmesi ve delegenin tamamının desteği alınarak genel başkanlığa devam etmesi için Numan Kurtulmuş ile görüşmeler yapılmasına karşın, Kurtulmuş buna razı olmamıştır.

Bunun üzerine delegeler üzerinde çalışma başlatılarak onların imzalı talepleri ile olağanüstü kongreye gidilmesi kararlaştırılmıştır (Kazan, 2010, s:12).

Delegelerden 600'ün üstünde imza toplanmış ve Temel Karamollaoğlu, Hasan Bitmez ve Mustafa Kamalak tarafından genel merkeze teslim edilmiştir. Delegelerden gelen olağanüstü kongre talebi parti Genel İdare Kurulunda görüşülmüştür. Siyasi Partiler Kanununa göre delegeden gelen talebi değerlendirecek olan Genel İdare Kurulu kongreyi yapıp yapmama da yetki sahibidir. Genel idare Kurulu üyeleri görüşmeleri neticesinde 1.250 delegenin 600'ünden fazlasının talebini geri çevirerek olağanüstü kongreyi yapmama kararı almıştır. Bu karar üzerine delegeler olağanüstü kongreyi yapmak üzere kayyum talebi için mahkemeye başvurmuşlardır.

Mahkeme talebi değerlendirmiş yapılan duruşmada davacıları kayyum olarak ilan etmiştir. Kayyum başkanı Mustafa Kamalak heyet adına açıklamada bulunarak 17 Ekim 2010 tarihinde olağanüstü kongre yapılması kararının alındığını açıklamıştır. Bu karar sonrası artık Saadet Partisi ile yola devam edemeyeceklerini dile getiren Numan Kurtulmuş yaptığı basın açıklaması ile 01 Ekim 2010 tarihinde genel başkanlık görevinden ve Saadet Partisi'nden istifa ettiğini açıklamıştır (Milli Gazete, 2 Ekim 2010).

Kurtulmuş'un istifası sonrası 17 Ekim 2010 tarihinde Saadet Partisi Olağanüstü Kongresini yapmış, kongrede Necmettin Erbakan 84 yaşına rağmen hareketin selameti ve teşkilatların en az zararla toparlanması için tek liste ile genel başkanlığa aday gösterilmiş ve ilk turda seçilmiştir (Milli Gazete, 18 Ekim 2010).

Partiden istifa ederek yeni parti çalışmalarına başlayan Numan Kurtulmuş, İstanbul merkezli devam ettirdiği yeni parti çalışmalarını tamamlayarak 01 Kasım 2010 tarihinde Halkın Sesi Partisi olarak HAS Parti'yi kurmuştur. (Esengün, 2022, s. 363).

5.6. Saadet Partisi 5. Büyük Kongresi - (4 Mayıs 2014)

Hareketin kurulmasının üzerinden 40 yılı aşkın bir süre geçmesine rağmen, siyaset hayatında birçok ilke imza atan harekette fikir ayrılıkları dönemsel olarak kendisini göstermiştir. Hareketin lideri Necmettin Erbakan'ın 2011 yılı şubat ayında vefat etmesinden sonra 05 Mart 2011 tarihinde genel başkanlığa Mustafa Kamalak seçilmiştir (www.biyografi.net.tr).

Mustafa Kamalak'ın 5 yıl 10 ay görev yaptığı genel başkanlığında Saadet Partisi; 12 Haziran 2011 tarihinde 24.Dönem Milletvekilliği, 07 Haziran 2015 tarihinde 25. Dönem Milletvekilliği ve 01 Kasım 2015 tarihinde 26. Dönem Milletvekilliği seçimleri olmak üzere 3 adet genel seçim geçirmiştir. 30 Mart 2014 tarihinde yapılan Mahalli İdareler Genel Seçimi ile bir adet yerel yönetim seçimi olmak üzere toplamda 4 adet seçim atmosferi yaşamıştır.

İlk seçim olan 12 Haziran 2011 tarihinde 24.Dönem Milletvekili seçimlerine "Bolluk, Bereket ve Refah Geliyor!" ana sloganı ile giren hareket, her seçimin önemli olduğunu ama bu seçimin daha önemli olduğuna vurgu yapmıştır.

Partinin seçim beyannamesinde *"Her seçim önemlidir; niçin bu seçim daha önemlidir"* sorusunun cevabı olarak;

> "*Çünkü bu seçimlerde vereceğimiz oylarla milletvekillerimizi seçeceğiz ve ülke yönetimini onlara emanet edeceğiz. Onların icraatlarına verdiğimiz oylarla ortak olacağız. Oy verdiklerimizin hem hayırlı işlerinin sevabını hem de yanlışlarının vebalini üstleneceğiz. Oyumuzla geleceğimizi ve çocuklarımızın istikbalini tayin edeceğiz. Oy vermek onaylamak demektir ve çok önemlidir. Öyleyse takım tutar gibi parti tutamayız. Kayıkçı kavgasına dönüştürülen siyasi mücadelede herhangi bir tarafı tutarak ülkemizin birlik ve bütünlüğünü tehdit eden bu kötü gidişata seyirci kalamayız. Partilerin hem programlarını incelemeli hem*

de geçmişte yaptıklarına bakarak karar vermeliyiz. Eğer partiler doğru değerlendirilir ve objektif düşünülürse; tercihinizin ülkemizi hak ve adalete göre yönetecek ve Türkiye'yi "Yeniden Büyük Türkiye" haline getirecek olan Milli Görüş'ün tek partisi Saadet Partisi'nden yana olacağına inanıyoruz. Çünkü Saadet Partisi milletimizin kendi dünya görüşü ve değer ölçülerini temsil etmektedir" şeklinde ifade edilmektedir (Saadet Partisi 2011 Seçim Beyannamesi).

Hareket liderinin vefatı sonrası 12 Haziran 2011 tarihinde yapılan 24.Dönem Milletvekili seçimlerinde Milli Görüş Hareketi, oylarında düşüş yaşanmış, 543.454 oy alarak %1,27 oy oranıyla bir önceki seçime göre %1 e yakın oy kaybetmiştir (Seçim Sonuçları, 12 Haziran 2011, www.ysk.gov.tr).

Bu süreçte hareketin merhum lideri Necmettin Erbakan'ın oğlu Fatih Erbakan, parti içerisinde yer aldığı görevlerin yanı sıra babasının vasiyeti olan vakıf kurma çalışmalarına hız vermiştir. Necmettin Erbakan Vakfı olarak 17 Kasım 2013 tarihinde resmi olarak açılışı yapılan Erbakan Vakfı'nın amaçları arasında, hareketin lideri Necmettin Erbakan'ın ortaya koyduğu Millî Görüş ilkeleri çerçevesinde siyasi, iktisadi, ahlaki ve ilmi alanlarda çalışma yapılması yer almaktadır

Kurulan Vakfın gayesinin Millî Görüş fikriyatının topluma anlatılması, milli ve manevi alanlarda toplumun şuurlandırılması, bu amaçlar doğrultusunda yurt içi ve yurt dışında eğitim, seminer, konferans gibi etkinliklerin düzenlenmesi yer almaktadır.

Milletin içerisinde olduğu maddi ve manevi sorunlar, bu sorunlara milli değerler çerçevesinde çözümler sunmak, İslam Âleminin eylemde ve söylemde birlik olması için uluslararası çalışmalar ve işbirlikleri yapmak gibi hedefler ekseninde faaliyete başlayan Erbakan Vakfının çalışmaları Milli Görüş Hareketi'nin içerisinde vakıf çalışmasından ziyade yeni bir siyasi parti hazırlığı olarak da görülmüştür (15 Ekim 2018, www.sozcu.com.tr).

30 Mart 2014 tarihinde yapılan Yerel Yönetimler Seçimlerinde etkili olmayı amaçlayan Saadet Partisi, kentlerdeki büyük göçlere vurgu yapmış ve yerel kalkınma modeli ile Anadolu'da terk edilen birçok yerleşim yerine geri dönüşlerin sağlanmasını hedefleyen bir seçim stratejisi ortaya koymuştur.

Yapılan seçimlere Türkiye'nin tüm seçim bölgelerinde aday göstererek katılan Saadet Partisi 1.351 belediye ve belde başkanlığından 27 tanesini, 20.498 belediye meclis üyeliğinden 411 tanesini kazanmıştır. Büyükşehir ve il belediye başkanlıklarından herhangi birini kazanamayan Saadet Partisi, 30 Mart yerel yönetimler seçiminden 3.277.651 seçmenin tercihi ile %2,56 oranında oy almıştır (Seçim Sonuçları, 30 Mart 2014, www.ysk.gov.tr).

Bir önceki yerel yönetim seçimlerinde %5,2 oy oranına sahip olan parti bu seçimlerde oy oranlarında düşüş göstererek %2.56 oy almıştır. Seçim sonrası 2014 yılı Ağustos ayında Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve 2015 yılı haziran ayından yapılacak Milletvekilliği seçimleri göz önünde bulundurularak, partinin bu seçimlere iyi hazırlanabilmesi adına 4 Mayıs 2014 günü 5. Olağan kongresini yapması kararlaştırılmıştır (17 Nisan 2014, www.yenisafak.com).

Parti içerisinde hareketin merhum lideri Necmettin Erbakan'ın oğlunun yürüttüğü çalışmalar neticesinde Genel İdare Kurulundan ve Büyük Kongre Delegelerinden bazı isimlerin kendisini kongrede aday olarak görmek istemeleri sonucu Fatih Erbakan Saadet Partisi 5.Olağan Büyük kongresinde genel başkanlığa adaylığını açıklamıştır (24 Nisan 2014, www.yeniakit.com.tr).

Aday olduktan sonra bir otelde kongre hazırlık toplantısı icra eden Fatih Erbakan, Millî Görüş'ün ikinci 40 yıl harekâtına başladıklarını belirterek Millî Görüş teşkilatları olarak yeniden kıyama durduklarını ve 1969 heyecanını yeniden yaşadıklarını vurgulamıştır.

Parti içerisinde Fatih Erbakan'ın genel başkan adaylığını erken olduğunu düşünenlerin aksine Fatih Erbakan, Milli Görüş'ün tek temsilcisi olan Saadet Partisini kaybettiklerini, toprağın ayağımızın altından kaydığını belirtmiştir. *"Partimizi kaybetmek mevzu bahisse, bizler görevden geri durmayız, eğer kaybedersek ne yaparız hesabına girmeden öne çıkarız"* diyerek adaylık sürecinin vaktinin geldiğini savunmuştur (24 Nisan 2014, www.hurriyet.com.tr).

Yaşanılan bu tartışmalar, 4 Mayıs 2014 tarihinde 5. Olağan kongresini yapacak olan Saadet Partisi'nde kongre öncesi iki liste çıkmasına yol açmıştır. Zira kongrede Genel Başkan Mustafa Kamalak'a karşı Necmettin Erbakan'ın oğlu Fatih Erbakan da aday olmuştur.

Kongredeki konuşmasında Milli Görüş Hareketi'nin temel ilkelerine vurgu yapan Fatih Erbakan, kongrenin birlik ve beraberlik içerisinde geçmesini ifade etmiştir. Bu kongreyle birlikte Milli Görüş hareketinin ikinci kırk yılının başladığını konuşmasında ifade eden Fatih Erbakan, genel başkanlık yarışındaki çalışmalarının yaşına ve gençliğine bakılarak farklı algılanmamasını belirtmiştir. Bu çıkışın daha önce hareketin içerisinden çıkan genç ve yenilikçi çıkışlarla karıştırılmamasını belirterek, temel ilke ve prensiplerden asla taviz vermeyerek, davanın zararına olacak bir hareketin içerisine girmeyeceklerini vurgulamıştır (04 Mayıs 2014, www.milliyet.com.tr).

Yüksek İstişare Kurulunun kararıyla yeniden genel başkanlığa aday olan Mustafa Kamalak, kongrede yaptığı konuşmada parti içi tartışmalardan ziyade ülke geneline dönük cümleler kullanmıştır. Bütünleyici, birleştirici bir üslupla delegelere hitap ederek, Genel İdare Kurulu listesi dışında kalan isimleri danışman olarak hareketin içerinde değerlendireceklerini belirtmiştir. Ak saçlılar olarak nitelendirdiği hareketin ileri gelen büyüklerine itaat edilmesinin, hareketin içerisinde çıkan ihtilaflarda bu ak saçlı büyüklerin peşine düşülerek doğruya ulaşılacağını belirterek, yüksek istişare kurulunun önemine vurgu yapmıştır (04 Mayıs 2014, www.aa.com.tr).

Mustafa Kamalak Bağımsızlar Hareketi hangi amaçla yola çıktıysa, Milli Nizam, Milli Selamet, Refah ve Fazilet partileri kurulurken hangi ruh ve heyecan varsa aynı heyecanla hedefe yürüdüklerini belirtmiştir. Dünya mazlumlarının gözünün bu kongrede olduğunu, Milli Görüş Hareketi mensuplarının olarak güce teslim olmayan, esarete ve dayatmalara boyun eğmeyen dava erleri olduğunu vurgulayarak Fatih Erbakan taraftarlarını da kucaklayıcı bir konuşma gerçekleştirmiştir (04 Mayıs 2014, www.iha.com.tr)

Yapılan Kongrede 1.010 delegenin 874 tanesi oy kullanmış ve oyların 868 tanesi geçerli sayılmıştır. 212 delegenin oyunu alan Fatih Erbakan seçimi kaybetmiş ve 656 delegenin oyuyla Mustafa Kamalak tekrar hareketin partisi Saadet Partisinin genel başkanı olmuştur (04 Mayıs 2014, www.aa.com.tr).

Milli Görüş Hareketi yapılan 5. Olağan Kongre sonrası yapılan ve cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçildiği ilk seçim olan 12. Cumhurbaşkanı seçiminde aday olan isimlerin Millî Görüş Hareketinin ilke ve prensiplerine uygun olmadıkları gerekçesiyle hiçbir adaya oy vermeyecekleri yönünde açıklamada bulunuluştur (23 Temmuz 2014, www.milliyet.com.tr).

Cumhurbaşkanı adaylarının adaylık belirlemesinin de halka verilmesi gerektiğini, meclisteki milletvekillerinin aday belirlemesinin halkın cumhurbaşkanı seçmesine engel olduğunu belirten hareketin bu talebi, bir sonraki Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde gündeme alınmıştır. Anayasaının101. Maddesinde yapılan değişiklikle birlikte seçmenden yüz bin imza alan adayın da Cumhurbaşkanı adayı olmasının önü açılmıştır (Anayasa Madde 101, www.yasalar.org).

Bütün bu gelişmelerle birlikte Erbakan Vakfı üzerinden Türkiye geneli teşkilatlanma çalışmalarını yürüten Fatih Erbakan'ın, yeni bir parti kurarak Saadet Partisi'nden ayrılacağı haberleri gündeme gelmiştir. Nitekim 2 Kasım 2018 Cuma günü kuracağı partinin kurucular kurulu ile Ankara Hacı Bayram Camiinde bir araya gelen Fatih

Erbakan, yeni partinin kuruluşu için İçişleri Bakanlığına başvuruda bulunmuştur (2 Kasım 2018, www.haberturk.com).

28 Şubat sürecinde Millî Görüş hareketinin Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılan Refah Parti'sinin adını Yeniden Refah Partisi olarak düzenleyen Fatih Erbakan'ın kurucular kurulu listesinde daha öncesinde kurulan Erbakan Vakfı'nın birçok yöneticisi yer almıştır. Kurulan vakıf temsilciklerinin parti temsilciliklerine çevrilmesi 5. Olağan Kongre öncesinde gündemde olan ayrı bir parti kurma çalışmaları olduğu iddiasını haklı çıkarmıştır (15 Ekim 2018, www.sozcu.com.tr).

23 Kasım 2018 tarihi itibariyle resmen kurulmuş olan Yeniden Refah Partisi ile birlikte Milli Görüş Hareketi yapılan kongre sonrası bir kez daha bölünmüş ve hareketin içerisinden yeni bir kadro daha ayrılmıştır.

6. SONUÇ

Millî Görüş Hareketi, Türkiye'nin İslam'ı referans aldığını ifade eden bir siyasi hareketi olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlamda İslami öze sahip birçok ilke ve slogan ortaya koymuştur. Hareket farklı dönemlerde bu ilkeleri parti programlarına koyan birçok parti kurmuştur. Ancak bu partiler, laiklik ilkesi kapsamında gösterilen sebeplerle bir şekilde kapatılmıştır. Her kapatma sonrası oluşan siyasi yapıda tartışmalar, kırılmalar, yöntem hatta bazen içerik konusunda yeni arayışlar söz konusu olmuştur. Bu arayışların ise Milli Görüş hareketinde bir bölünme ve ayrılma ile sonuçlandığı görülmektedir. Millî Görüş Hareketinin bölünme ve ayrılıkların yaşandığı somut ortamlar ise parti kongreleri olmuştur.

Milli Görüş Hareketi, başından itibaren siyaseti programlarına koydukları ilkeleri hayata geçirmek için bir araç olarak görüp siyaseti bu araç için kullanmak üzere siyasi faaliyetlerine başlamıştır. Ancak bölünmeye yol açan kongre süreçleri ve yaşanan tartışmalara bakıldığında; Hareket içinde siyaseti araç değil amaç olarak ele alan ve siyaseten başarılı olma isteğinde olanların, oluşan bu fikir ayrılığı sebebiyle ayrışmaya gittikleri görülmektedir.

Bir diğer olgu ise hareketin lideri Erbakan'ın hayalleri ve hedefleri çerçevesinde yürüttüğü siyasi çizgi ile siyaset yapılmasının çok mümkün olamadığı görüşüdür. Daha ziyade reel politik kavramlarla siyasette rol almak isteyen gruplar, Erbakan'ın geleneklere bağlı olarak sürdürdüğü ideolojik yapıyı buna engel olarak gördükleri söylenebilir.

Millî Görüş Hareketi Türkiye'nin siyasi fikirler açısından İslami düşüncenin bastırılmaya çalışıldığı bir dönemde ortaya çıkan, İslam'ı kendine referans alan ve İslam geleneği ile çalışmalarını yürütmeye çalışan hem fikri hem de siyasi bir harekettir. Her ne kadar Türkiye içindeki bu fikirdeki insanların ihtiyacını

karşılamaya yönelik kurulduğu düşünülse de, esas gayelerini tüm insanlığın saadete ulaşması olarak belirlemişlerdir. Hareket, Türkiye merkezli olarak kurulup tüm dünyada faaliyet yapma ve büyük idealleri olan "Yaşanılabilir Türkiye, Yeniden Büyük Türkiye ve Yeni Bir Dünya" yı gerçekleştirme hedeflerini ortaya koymuştur.

Milli Görüş Hareketi toplumun ihtiyacı olan her boşluğu İslami bir hassasiyetle doldurma iddiasında olmuştur. Türkiye'de yaşayan ve sessiz çoğunluk olarak adlandırılan insanların ufuklarını açmada ve onlara cesaret olma noktasında birçok işlevler gerçekleştirmiştir. 'Selamun aleyküm' demenin yasak olmasa da psikolojik baskı yüzünden söylenemediği dönemlerde meclise girmeyi başarmış ve meclis kürsünü besmele ile açarak inançlı insanları cesaretlendirmiştir.

Türkiye'de hedeflediği ve iş başına geldiğinde gerçekleştirdiği birçok çalışma ile Türkiye merkezli milli bir hareket olduğunu, İslam dünyasında yapmaya çalıştığı projelerle de batıdan ziyade kendi tarihi ve ecdadının tarihi zemininden beslendiğini göstermektedir. Bu bağlamda Hareketin kurucusu Necmettin Erbakan, Millî Görüş Hareketinin fikir yapısının mimarı, hareketin lideri ve aynı zamanda hayalleri ve projeleri ile insanlara ufuk veren "hoca" olarak görülmüştür. Necmettin Erbakan'ın hocalığı hem akademisyenliğine hem de siyasi hayata atılmadan önce "İskenderpaşa Dergahı"nda aldığı derslerle İslami alt yapısını tamamlamış olmasına dayandırılmıştır.

Necmettin Erbakan siyaset yapmaya karar verdikten sonra kurduğu Millî Görüş hareketini Hz. İbrahim'in Millet-i İbrahim kavramıyla eş tutmuş ve Millî Görüş Hz. İbrahim'in görüşüdür diyerek hareketin İslami temeller ışığında yol çizeceğini vurgulamıştır.

Millî Görüş hareketi kurulduğu 1969 yılından itibaren birçok siyasi olaya maruz kalmış, hukuki olarak birçok sefer yasaklara uğramış, hareket içindeki fikir ayrılıkları sebebiyle birçok kez bölünerek parçalanmıştır.

Hareket, “Hakkı” merkeze alan bir siyasi anlayışla yola çıkmış ve iktidar olmayı sadece bu anlayışının ve temel ilkelerinin hayata geçebilmesi için bir “araç” olarak görmüştür. İşte hareket içindeki kopuşların çoğunda asıl sebep, bu noktadaki fikir ayrılığı yatmaktadır. Diğer bir ifadeyle siyaseti “amaç” olarak yapanlar ile “araç” olarak görenlerin fikir uyuşmazlığı hareketteki bölünmelerin temel sebebi olarak görülmüştür. Ancak bu bölünmeler hareketin ilerleyişini durdurmamış, hareket her ayrılık kongresi sonrası siyasi faaliyetlerine devam etmiştir.

Türkiye’de yaşanılan en çok bölünme ve ayrılık süreçlerinin yaşandığı hareket olan Millî Görüş Hareketi, ülke siyasetine birçok devlet adamı, siyasetçi ve bürokrat yetiştirmiştir. Hareketten ayrılan ve yeni kurulan partilerin kurucular kurulu listeleri daha önce hareketin içinde olan eski milletvekili, bakan ve bürokratlar olması ayrıca, şuan aktif siyaset yapan bakan ve bürokratların Millî Görüş kökenli olması bunun en temel göstergesidir.

Türk siyasetinde bir okul olarak da görülen hareket, hem Türkiye için hem de İslam ülkeleri için sayısal olarak az seçmeni kalmasına rağmen “maya” ve “okul” olma vasfını devam ettirmiştir.

Yaşanılan bölünmelerin hareketin liderinin ya askeri darbeler sonucu ya da parti kapatmaları ile siyasi yasaklı olması ve siyaseten önünün kesilmiş olduğu dönemlere denk gelmesi de önemlidir. Franklin Roosevelt’in “Siyasette hiçbir şey tesadüf değildir. Eğer vuku bulan bir şey varsa, onun önceden planlandığına emin olabilirsiniz” sözü hareketin lideri Necmettin Erbakan tarafından defaten ifade edilmiştir.

Necmettin Erbakan’ın hareketin bağımsız tek milletvekili olduğunda söylediği “*Bir çiçekle bahar olmaz, ama her bahar bir çiçekle başlar”* sözü Millî Görüş hareketi için her zaman bir motivasyon kaynağı olmuş ve siyasi olarak az olunsa da baharı bir çiçeğin başlatacağına olan inanç bölünmelere rağmen hareketi ayakta tutmuştur diyebiliriz. Türk siyasi hayatında tüm yasak ve engellemelere rağmen siyasi

yürüyüşünü devam ettiren hareketin lideri Necmettin Erbakan, birçok kez siyaseten rakibi olan düşünce ve ideolojilerin savunucularından takdir alarak, gerçekleştirdiği hizmetler desteklenmiştir. Fakat bu destek ve takdirlerin Necmettin Erbakan'ın vefatından sonra ifade edilmesi ise kanaatimizce Türk siyasetinin ilerlemesi ve vizyonu açısından büyük kayıplara sebep olmuştur.

Sonuç olarak, Türk siyasi hayatında İslam'ı referans alan bir ideolojiyi savunan Milli Görüş Hareketi, diğer siyasi hareketler gibi seküler bir dünya görüşünü değil, ahireti ve iki cihan saadetini kazanmaya çalışan bir ideolojiyi temsil etmiştir. Dünya ve ahiret saadetini kazanmak için çalışmayı "cihad" olarak niteleyen Milli Görüş Hareketi, siyaseti "araç" olarak kullanmak üzere bir siyasi çizgi üzerinde mücadele etmiştir.

Bu bağlamda yaşadığı bölünmelerin çoğundaki en önemli sebep, hareketten ayrılanların yapılan siyasetin araç değil karşılığının bu dünyada alınması gerektiği yönünde seküler bir görüşü benimsemeleri olduğu ifade edilmiştir. Onların temel amacı, Hareketi ideolojik bir parti olmaktan kitle partisi olmaya yönlendirme ve böylelikle dünyevi amaçlar için iktidar olma girişimi şeklinde nitelenmiştir. Dolayısıyla Necmettin Erbakan bu tarz taleplere Hareketin temsil ettiği dava ile bütünleşmediği sebebiyle izin vermemiştir. Bu engellemelerin ardından hareket içerisinde dönem dönem bölünme ve ayrılıklar kaçınılmaz olmuştur.

Milli Görüş Hareketinin bölünmesi öncesi yapılan kongrelerin incelendiği bu çalışma neticesinde yaşanılan ayrılıklar sonrası ayrılan kadroların sadece hareketin temsilcisi olan siyasi partiler ile yollarını ayırmadığı, Milli Görüş ilke ve prensiplerinden de ayrıldığı anlaşılmaktadır.

Hareketten ayrıldıktan sonra ilk seçimlerde tek başına iktidar olan AK Parti, kitle partisi olarak tüm seçmene hitap edebilmek için kendini hareketten tamamen soyutlar şekilde açıklamalar yapmıştır. Toplumun geniş kesiminde bu ayrılık benimsenmiş olmasından dolayıdır ki, hareketin en yüksek oy alarak iktidar ortağı olduğu oy

oranından daha fazla oy alarak tek başına iktidar olmuştur. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki; AK Parti'nin bu başarısı sadece hareketten ayrılması sonucu değil, ülkenin içinde olduğu çıkmazdan kurtulmak isteyen seçmenin Ak Parti'yi bir alternatif olarak görüp benimsemesidir.

Yaşanılan bölünmelerden sadece Yeniden Refah Partisi ayrışmasının diğer ayrışmalardan farklı olduğu görülmektedir. Daha önceki bölünmelerde hareketin içerisinden ayrılanlar Milli Görüş ilkelerinden ayrıldıklarını ifade ederek, liberal ya da muhafazakâr bir görüşü savunmaya başlamışlardır. Yeniden Refah Partisi ise Milli Görüş hareketinden ayrılırken, Milli Görüş ilke ve prensiplerine bağlı olarak çalışmalarına devam edecekleri yönünde söylemde bulunmuşlardır.

KAYNAKÇA

19.Dönem Milletvekili Genel Seçimi. (1991, 20 Ekim). Erişim adresi: https://www.ysk.gov.tr/tr/20-ekim-1991-xviiii-donem-milletvekili-genel-secimi/80053

1950-1977 Yılları Arası Milletvekili Genel Seçimleri. Erişim adresi: https://www.ysk.gov.tr/tr/1950-1977-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3007

22. Dönem Milletvekili Genel Seçimi. (2002, 03 Kasım). Erişim adresi: https://www.ysk.gov.tr/tr/03-kasim-2002-xxii-donem-milletvekili-genel-secimi/3009

24. Dönem Milletvekili Genel Seçimi. (2011, 12 Haziran). Erişim adresi: https://www.ysk.gov.tr/tr/12-haziran-2011-xxiv-donem-milletvekili-genel-secimi/4929

Ahmad, F. (1992). *Demokrasi sürecinde Türkiye*, İstanbul: Hil Yayınları.

Akandere, O. (1998). *Millî şef dönemi*, İstanbul: İz Yayıncılık.

Akpınar, N. (2009). *Maddi-manevi kalkınma Necmettin Erbakan örneği*, İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Akyel, S. (2021, 25 Ekim). MSP'nin 1978 kongresinde yaşananlar, Milli Gazete, s.13.

Albayrak, S. (2018). *Türk siyasi hayatında MSP olayı*, İstanbul: İz Yayıncılık.

Anayasa değişikliği halk oylaması. (2007, 21 Ekim). Erişim adresi: https://www.ysk.gov.tr/tr/21-ekim-2007-anayasa-degisikligi-halkoylamasi/2762

Anayasa. (1982). http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf

Anayasanın 101. Maddesi, Cumhurbaşkanı Nitelikleri ve tarafsızlığı. Erişim adresi: https://www.yasalar.org/anayasa/madde-101/

Arpacı, I. (2016). İslâm birliği ümmet bilincinin dışavurumudur, *Anadolu Gençlik Dergisi Necmettin Erbakan Özel Sayısı.* s.71-72.

Arpacı, I. (2017). *Türk siyasetinde Erbakan*, İstanbul: Kopernik Yayınları.

Aşgın, H.İ. (2018). Din Ve Siyaset İlişkisi Bağlamında Millî Görüş Hareketi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Çorum.

Bekaroğlu, M. (2007). *Adil düzenden dünya gerçeklerine siyasetin sonu*. Ankara: Elips Yayınları.

Bekiroğlu, H. (2017). Makâsıd ve Maslahat Merkezli Bir Okuma: Necmettin Erbakan Örneği. *Turkish Studies*, Sayı:12/8. s.29-50. Ankara.

Duman, D. (1997). *Demokrasi sürecinde Türkiye'de İslamcılık*. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.

Duverger, M. (1974). *Siyasal Partiler*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Eme, S.A. (2012). *Siyasette 35 Yıl. (1.cilt).* Ankara: MGV Yayınları.

Emre, S.A. (2017) *Siyasette 35 Yıl. (2.cilt).* Ankara: MGV Yayınları.

Emre, S.A. (2017). *Siyasette 35 Yıl. (3.cilt).* Ankara: MGV Yayınları.

Erbakan Vakfı hakkında. Erişim adresi: https://www.erbakanvakfi.org.tr/vakif-hakkinda

Erbakan, N. (1970). Milli Nizam Partisi Kongresi konuşması. Ankara Büyük Sinema. 22.05.1971 tarihli Milliyet Gazetesi.

Erbakan, N. (1978). No:289. MSP 4.Büyük Kongre Konuşması. Erişim adresi: https://www.youtube.com/watch?v=O8HUpvYpEpc

Erbakan, N. (2010). *Yeni bir dünya ve adil düzen*. Ankara: Esam Yayınları.

Erbakan, N. (2013). *Davam*. Ankara: Milli Gazete Ankara Kitap Kulübü Yayınları.

Erbakan, N. (2014). *Erbakan külliyatı / Millî Görüş*. Ankara: MGV Yayınları.

Erbakan, N. (2014). *Erbakan külliyatı. (Cilt:1).* Ankara: MGV Yayınları.

Erbakan, N. (2014). *Erbakan külliyatı. (Cilt:4).* Ankara: MGV Yayınları.

Erbakan, N. (2014). *Erbakan külliyatı. (Cilt:5).* Ankara: MGV Yayınları.

Erbakan, N. (2016). *Darbe*. Ankara: MGV Yayınları.

Erbakan'a kongre şoku. (2000, 15 Mayıs). Erişim adersi: https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erbakana-kongre-soku-39154350

Eroğul, C. (1970). *Demokrat parti tarihi ve ideolojisi*. İstanbul: Yordam Yayınları.

Esengün, L. (2022). *Mualif*. Ankara: Ey Yayınları.

Fatih Erbakan 'Yeniden Refah Partisi'ni kuruyor. (2018, 15 Ekim). Erişim adresi: https://www.sozcu.com.tr/2018/gundem/fatih-erbakan-yeniden-refah-partisini-kuruyor-2681675/

Fatih Erbakan genel başkan adayı olduğunu açıkladı. (2014, 24 Nisan). Erişim adresi: https://www.hurriyet.com.tr/gundem/fatih-erbakan-genel-baskan-adayi-oldugunu-acikladi-26279404

Fatih Erbakan parti kuruyor: Partinin ismi "Yeniden Refah Partisi" olacak. (2018, 04 Mayıs). Erişim adresi: https://www.haberturk.com/canliyayin/569029-fatih-erbakan-parti-kuruyor-partinin-ismi-yeniden-refah-partisi-olacak

Fatih Erbakan Saadet Partisi genel başkan adayı. (2014, 24 Nisan). Erişim adresi: https://www.yeniakit.com.tr/haber/fatih-erbakan-saadet-partisi-genel-baskan-adayi-16373.html

Fazilet Partisi kapatıldı. (2000, 22 Haziran). Erişim adresi: http://arsiv.ntv.com.tr/news/90228.asp

FP'de gelenekçiler kıl payı kazandı. (2000, 15 Mayıs) Erişim adresi: http://arsiv.ntv.com.tr/news/5416.asp

Gül ün zihinlere kazınan iki konuşması. (2007, 24 Nisan). Erişim adresi: https://www.milligazete.com.tr/haber/816609/gul-un-zihinlere-kazinan-iki-konusmasi

Gül, Erbakan'ın cezasını affetti. (2008, 19 Ağustos). Erişim adresi: https://www.milliyet.com.tr/siyaset/gul-erbakanin-cezasini-affetti-980210

Kamalak yeniden başkan. (2014, 04 Mayıs). Erişim adresi: https://www.aa.com.tr/tr/politika/kamalak-yeniden-genel-baskan/162262

Kapani, M., (1995). *Politika bilimine giriş. 7. Baskı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Kara, İ. (2013). Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Üzerine Birkaç Not. *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri Dergisi,* s.15-43. İstanbul.

Karpat, K. (2010). *Türk demokrasi tarihi.* İstanbul: Timaş Yayınları.

Kazan, Ş. (2010). *Saadet'te kırılma noktası.* Ankara: Esam Yayınları

Kutan görevini Numan Kurtulmuş'a devretti. (2008, 27 Ekim). Erişim adresi: https://www.hurriyet.com.tr/gundem/kutan-gorevini-numan-kurtulmusa-devretti-10221224.

Mahalli İdareler Genel Seçimleri. (2009, 29 Mart). Erişim adresi: https://www.ysk.gov.tr/tr/29-mart-2009-mahalli-idareler-genel-secimleri/2820

Mahalli İdareler Genel Seçimleri. (2014, 30 Mart). Erişim adresi: https://www.ysk.gov.tr/tr/30-mart-2014-mahalli-idareler-genel-secimleri/2853

Millet Meclisi'nin utanç günü. (2019, 03 Mayıs). Erişim adresi: https://www.yenisafak.com/hayat/millet-meclisinin-utanc-gunu-3469311

Millî Gazete. (2010, 18 Ekim). Dünya liderini seçti: Erbakan. s.1.

Millî Gazete. (2010, 2 Ekim). Yolumuza devam edeceğiz, s.1.

Milliyet Gazetesi. (2000, 11 Mart). Erbakan bitti. s.1.

Milliyet Gazetesi. (2003, 17 Mayıs). Millî Görüş elbisesini çıkardık. s.1.

Milliyet Gazetesi. (2006, 10 Nisan). Akp hükümetine Erbakan sürprizi, s.1.

MNP 1.Olağan Kongre Beyannamesi. (1971).

MNP Kuruluş Programı. (1970).

MSP Parti Programı. (1976).

MSP. (1976). *Milli Selamet Partisi 3. Büyük Kongresi Kongre Kitapçığı*. Ankara: Esam Yayınları

MSP. (1978). *Milli Selamet Partisi 4.Olağan Kongre Faaliyet Raporu*. Ankara: Esam Yayınları

MSP’nin 1978 kongresinde yaşananlar. (2021, 25 Ekim) Erişim adresi: https://www.milligazete.com.tr/makale/8059813/siyami-akyel/mspnin-1978-kongresinde-yasananlar

Mustafa Kamalak kimdir?. Erişim adresi: https://www.biyografi.net.tr/mustafa-kamalak-kimdir/

Özbudun, E. (1974). *Siyasal partiler*. Ankara: Sevinç Matbaası.

Powell, G. (1991). *Çağdaş demokrasiler: katılma, istikrar, şiddet.* Ankara: S Yayınları.

Resmi Gazete. (1972, 14 Ocak). Sayı: 14072, Ankara

Saadet Partisi Genel Başkan adayı Dr. Fatih Erbakan. (2014, 04 Mayıs). Erişim adresi: https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/ankara/saadet-partisi-genel-baskan-adayi-dr-fatih-erbakan-10179265

Saadet Partisi Seçim Beyannamesi. (2011). Ankara.

Saadet Partisi Seçim Beyannamesi. (2022). Ankara.

Saadet Partisi’nde Kurtulmuş dönemi. (2008, 09 Ekim). Erişim adresi: https://www.hurriyet.com.tr/gundem/saadet-partisi-nde-kurtulmus-donemi-10076179

Saadet Partisi'nden cumhurbaşkanlığı seçimi kararı. (2014, 23 Temmuz). Erişim adresi: https://www.milliyet.com.tr/siyaset/saadet-partisinden-cumhurbaskanligi-secimi-karari-1916008

Saadet Partisi'nin 5. Olağan Kongresi 4 Mayıs'ta. (2014, 17 Nisan) Erişim adresi: https://www.yenisafak.com/gundem/saadet-partisinin-5-olagan-kongresi-4-mayista-637374

Saadet'te liste savaşını Numan Kurtulmuş kazandı. (2018, 27 Mart). Erişim adresi: https://www.memurlar.net/haber/171658/saadet-te-liste-savasini-numan-kurtulmus-kazandi.html

Siyasi Partiler Kanunu.(1983a). “Çeşitli Hükümler” Erişim adresi: http://www.anayasa.gen.tr /2820sk.htm

Sohbet Odası'nın bu haftaki konuğu Korkut Özal. (2003, 21 Nisan). Erişim adresi: https://www.milliyet.com.tr/siyaset/sohbet-odasinin-bu-haftaki-konugu-korkut-ozal-5183122

SP başkanını seçti. (2014, 04 Mayıs). Erişim adresi: https://www.haberturk.com/gundem/haber/944997-sp-baskanini-secti

SP Genel Başkanı Kamalak 5.olağan kongre konuşması. (2014, 04 Mayıs). Erişim Adresi: https://www.iha.com.tr/balikesir-haberleri/sp-genel-baskani-kamalak-5-olagan-kongre-konusmasi-751679/

SP Kongresi'nde Numan Kurtulmuş'un beyaz listesi seçildi. (2010, 11 Temuz). Erişim adresi: https://beyazgazete.com/haber/2010/7/11/sp-kongresi-nde-numan-kurtulmus-un-beyaz-listesi-secildi-961232.html

Şentürk, H. (2011). *Türkiye'de İslâmî oluşumlar ve siyaset İslâmcılık. 2. Baskı*. İstanbul: Çıra Yayınları.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi (2002, Temmuz). Dönem 21. Birleşim 123. Cilt 101.

TBMM (2015). *Koalisyon hükümetleri, koalisyon protokolleri, hükümet programları ve genel kurul görüşmeleri.* Ankara: TBMM Başkanlığı Yayınları

Tekin, A.R. (2017). Necmettin Erbakan Kimlik, Siyaset ve Dış Politika, *Turkish Studies*, Sayı 12, s.211.

Tunçay, M. (1982). *Türkiye Cumhuriyeti'nde tek parti yönetiminin kurulması*. İstanbul: Cem Yayınevi.

Yalanız, Y., Zabun, B. (2021). Millî Görüş Partilerinin Eğitim ve Kültür Programlarının Değerlendirilmesi. *Opus Toplum Araştırmaları Dergisi*. Cilt 17. Sayı 33. Ankara: İdeal Kent Yayınları.

Yalçın, S. (2012). *Erbakan; eziyet edilerek yalnızlığa yükseltilen bir siyasal liderin portresi*. İstanbul: Kırmızıkedi Yayınları.

Yorgancılar, S. (2006). 1965 Sonrası İslamcı Bir Öğrenci Hareketi Olarak Milli Türk Talebe Birliği. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

Yorgancılar, S. (2012). *Millî Görüş*, İstanbul: Pınar Yayınları.

Zürcher, E.J. (2004). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*. Çev. Yasemin Saner Gönen, 18. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

ORCİD	0000-0003-4203-3118
Adı Soyadı	Ahmet ŞANVER

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Anadolu Üniversitesi
Fakülte	İşletme Fakültesi
Bölüm	İşletme Bölümü

YÜKSEK LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Fakülte	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bölüm	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi